Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRED. NØRGAARD OG HANS JENSEN

VENSTRES HISTORIE I DANMARK

TIDEN 1837-1937

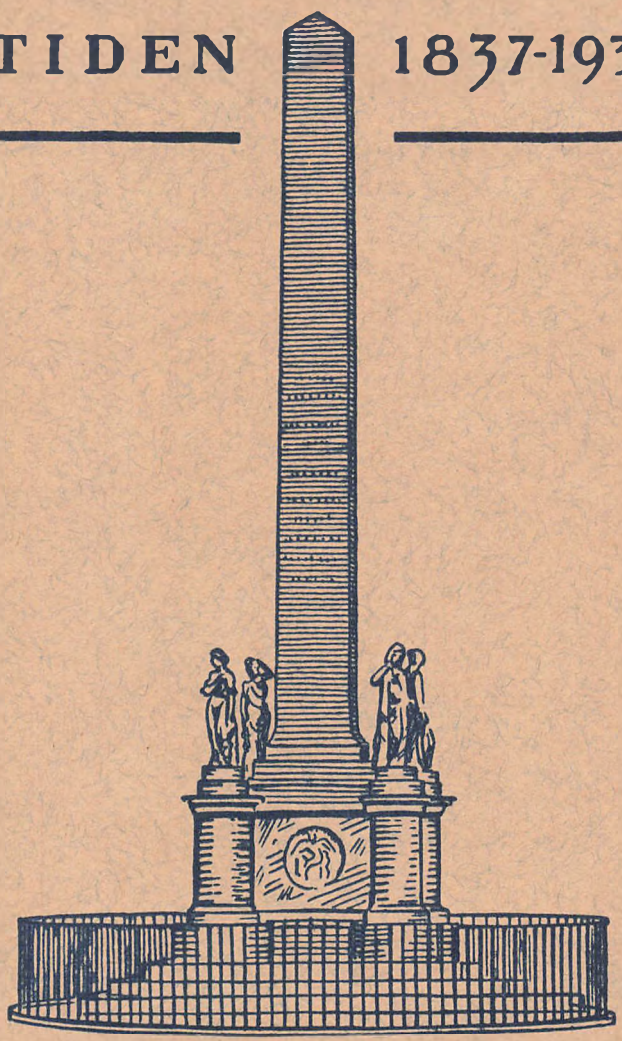

Hefte Nr. 4

KULTURHISTORISK FORLAG

ofte har følt og føler en inderlig Længsel efter og Trang til, at nyde Christi Legeme og Blod til mine Synders Forladelse, og det er denne Trang og Længsel, der driver mig til nu atter at indkomme for Deres Majestæt med den allerunderdanigste Bøn, paa de ovenanførte Grunde, at der maa allernaadigst meddeles mig Bevilling til, at jeg med min Hustru maa gaa til Alters hos hvilken af Deres Majestæts beskikkede Præster, jeg vil og dertil kan formaa.

At jeg nu indskrænker mig til at bede om denne Frihed alene ved Nadveren, er ikke fordi Savnet af saadan Frihed ved Daaben og Konfirmationen vilde være mindre trykkende for Samvittigheden, men kun fordi jeg ikke vil andrage paa anden Frihed, end der *for Øjeblikket* er mig en trængende Nødvendighed; jeg ved nemlig ikke, om Herren vil, at jeg oftere skal have Børn til den hellige Daab, og Frihed ved Konfirmationen kan jeg først trænge til om 10 à 11 Aar.

Da min økonomiske Forfatning er saaledes, at naar Bevillingen kun tilstaas mig imod Betaling, er det for mig det samme som et Afslag, saa beder jeg, at den ansøgte Bevilling maatte allernaadigst forundes mig gratis.«

I Oktober fik J. A. Hansen Svar. Det lød paa, at det ansøgte kunde bevilges for et Tidsrum af to Aar.

Ogsaa i Roskilde Stænderforsamling var det samme Spørgsmaal paa Bane. Her androg man om Sognefrihed ved Altergang og Konfirmation, men derimod ikke ved Daab. Dette gav J. A. Hansen Anledning til at udsende et lille Skrift: »Bør Sognetvangen fremdeles bibeholdes uforandret med Hensyn til Daaben?«

Ogsaa ved Artikler i »Nordisk Kirketidende« og anden Steds deltog han med stigende Interesse i den offentlige Drøftelse af de kirkelige Forhold. Men samtidig stred han med Mund og Pen for en mere ligelig og retfærdig Ordning af Haandværkerforholdene i Købstæderne og paa Landet. Disse skriftlige Arbejder er i høj Grad prægede af hans polemiske Evne og hans juridiske Begavelse.

Men stadig var hans økonomiske Kaar ringe. Og han længtes mod en Stilling, i hvilken hans Trang til aandeligt Arbejde bedre kunde finde Tilfredsstillelse end ved Skomagerhaandværket.

Skolelærer Rasmus Sørensen i Venslev ved Skelskør tilbød da uden Vederlag at forberede ham til Skolelærereksamen, og Lægprædikanten, Gaardejer Rasmus Ottesen i Tingjellinge tilbød ham og hans Familie Ophold i den Tid, Forberedelsen varede.

J. A. Hansen tog med Glæde mod disse Tilbud. Og han ansøgte da i 1841 Kancelliet om at maatte indstille sig til Skolelærereksamen uden at have nydt Undervisning paa et Seminarium.

Men han vidste, at uden en formaaende Mands Anbefaling nyttede det ikke at indsende Ansøgning.

Han henvendte sig da til den højtansete Anders Sandøe Ørsted, fra Rudkøbing som han selv. Med et Par Daler, en Pakke Mad og en Pæglflaske Brændevin i Lommen begav han sig da til Fods til Hovedstaden.

Han besøgte Ørsted, men fik intet Tilsagn om Anbefaling. Og nedslaaet forlod han Ørsteds Bolig.

Men da han nu var i København, vilde han dog ogsaa gerne hilse paa Grundtvig. Nogen Tid i Forvejen havde han udsendt et lille Skrift: »Sendebrev til Pastor N. F. S. Grundtvig om gudelige Forsamlinger«. Han vilde nok vide Grundtvigs Mening om det. Men hans Samtale med ham blev den kortest mulige. Da J. A. Hansen spurgte, hvad Grundtvig syntes om det nævnte Skrift, svarede denne koldt og kort: »Sligt læser jeg ikke«. Skyndsomt tog J. A. Hansen Afsked, og han føjer bittert til i sin Beretning om Besøget: »Jeg talte aldrig privat med ham mere«.

Penge til Hjemrejse havde J. A. Hansen ikke. Han gik da til Dragør for at faa et lille Laan hos en Slægtning af hans Hustru, men fik intet. Den 25. Februar Kl. 12 Middag begav han sig da fra København paa Vej til Slagelse med aldeles tomme Lommer. Da han ud paa Aftenen kom i Nærheden af Ringsted, var han saa sulten, at han maatte ty ind i et Husmandssted for at bede om lidt Mad. Venligt blev han modtaget, og styrket af Husmandskonens gode Mad drog han videre. Paa Vejen til Slagelse maatte han stride sig frem mod en Snestorm, og tilsat med Sne og Is naaede han sit Hjem langt ud paa Natten.

Saadanne Oplevelser gjorde ikke J. A. Hansens Almuebitterhed mod de rige, store og fornemme mindre.

Endelig i Juli Maaned kom Svaret paa hans Ansøgning — et Afslag. Vejen til Lærergerningen var spærret for ham.

Hans bitre Sindsstemning fik Udtryk i et meget langt Brev til A. S. Ørsted. Brevet er stilet til: Højvelbaarne Hr. Gehejme-Konferentsraad, General-Prokurør, første Deputeret i det Kongl. danske Kancelli, A. S. Ørsted, Storkors af Dannebroge og Dannebrogsmand. Det er dateret: Slagelse, den 18. Juli 1841. Et Afsnit af det lyder saaledes:

»Den Allerhøjeste har naadigen ført min udødelige Aand til den Udvikling, at den ikke kan lade sig indsnøre eller fastholde til Læsten, den maa have en aandelig Virksomhed, en Virksomhed, der kan have Indflydelse i Livet, ikke en død Virksomhed, som den holder hos sig selv, eller kun betror Papiret for at gemmes i Pulten, men en Virksomhed, der fremkalder Virksomhed hos mine Medmennesker, til Indflydelse paa deres Idræt og Stræben, være sig i verdslig og borgerlig, eller i aandelig og kirkelig Henseende. Jeg har derfor oftere udtalt mig offentlig, baade om min Stilling i Staten som Borger og Haandværker, og om min Stilling i Kirken som Christen, og da jeg om ingen af disse Forhold har haft den Glæde at stemme med Deres Højvelbaarenhed, saa har jeg optraadt opponerende mod Dem .... — Af min Ansøgning vil De maaske erindre, at jeg i Rudkøbing ansøgte om en Kæmnerpost; havde jeg faaet den, vilde rimeligvis Tal og Beregninger være blevet mit Livs fornemste Syssel; det vilde den algode Gud ikke, og det skete ikke. Jeg havde nu i nogen Tid drømt om den stille, venlige Glæde i en liden Landsbyskole, hvor jeg, efter at have talt med Børnene om Herrens store Naade og Barmhjertighed mod sine syndige Børn og undervist dem om, hvad der udfordredes for dem at vide deres Gang gennem Livet, kunde ile ind i den ensomme Stue og vederkvæge mig ved andres aandelige Arbejder, eller selv tænke og skrive om Livets mangehaande Forviklinger og Stridspunkter, og siden i en kærlig Families Kreds tilbringe Aftenen, og med Tak og Bøn til Herren lægge mig til Hvile . . .«

Men han ved nok, skriver han videre i Brevet, hvad der er Grunden til Kancelliets Afslag. Han har ansøgt om Sognefrihed, har endog henvendt sig til Stænderforsamlingen om denne Sag, han er ivrig Ven af gudelige Forsamlinger. En saadan urolig, sværmerisk og sekterisk Person kunde man selvfølgelig ikke betro et Skolelærerembede!

J. A. Hansen følte med Rette dette Afslag som en Uret, og det øgede hans Bitterhed mod de store og styrende.

Hans Forbindelse med den grundtvigske Bevægelse blev aabenbart efterhaanden mindre stærk. Hans Tilslutning til Grundtvig var sikkert oprindelig overvejende forstandspræget, fik vel i Aarene i Slagelse en varmere Farve, men det polemiske og agitatoriske, Kampen for at vinde Frihed og Ret, var et fremtrædende Træk i hans Forhold til den grundtvigske Bevægelse. Ogsaa Grundtvigs kolde Afvisning ved Besøget virkede forklarligt nok frastødende. Noget saadant glemte J. A. Hansen ikke let. Snart tog Politiken ham helt.

I August 1841 brød J. A. Hansen op fra Slagelse og nedsatte sig i Fredericia, hvortil hans Ven Rasmus Ottesen var flyttet. Han fortsatte her med sit Haandværk og sin Skribentvirksomhed.

Allerede inden han forlod Sjælland, havde Rasmus Sørensen og han droftet en Plan om, at de to i Fællesskab skulde udgive et Ugeblad.

Nu blev denne Plan til Virkelighed. Bladet fik Navnet: »Almuevennen«, og der udgik Indbydelse til at holde det. J. A. Hansen skulde være ansvarshavende Redaktør. Pastor P. A. Fenger skrev i den Anledning et Brev til ham, hvori han fraraadede ham at forlade sit Haandværk: »Mig bliver De ikke vred paa, naar jeg siger til Dem som Ven og halvt i Spøg: »Skomager, bliv ved din Læst!««

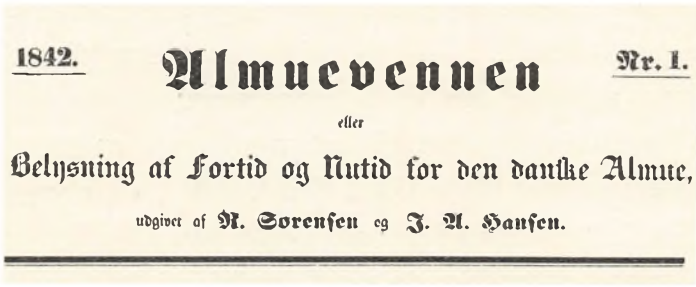
1842. Almuevennen Nr. 1.

eller

Belysning af Fortid og Nutid for den danske Almue,

udgivet af N. Sørensen og J. A. Hansen.

En saadan Advarsel øgede J. A. Hansens egne Betænkeligheder, »men«, skriver han, »jeg skulde og jeg maatte gribe efter det Halmstraa, der viste mig en mulig Redning fra materiel og aandelig Undergang«.

Han kunde ikke med sin Familie leve af den Indtægt, et Ugeblad kunde indbringe. Men Orla Lehmann tilbød ham en underordnet Stilling ved Dagbladet »Fædrelandet«. Han skulde gøre Budtjeneste og lignende. Som Betaling herfor og for hans Hustrus Arbejde med Rengøring fik Familien overladt et Værelse med Kokken i den Ejendom, hvori »Fædrelandet« havde Kontor. En kort Tid, fra Juli 1842 til September 1843, var han af Navn ansvarshavende Redaktør af »Fædrelandet«, Dæksmand for de egentlige Redaktører. Dette medførte, at han en Tid sad paa Vand og Brød, dømt dertil for en Artikel, som ikke han havde skrevet.

Med »Almuevennen« begynder J. A. Hansens egentlige politiske Arbejde. Snart blev han Eneredaktør af Bladet. Rasmus Sørensen fratraadte i Januar 1843.

Bladets Holdertal var ikke stort, men de fleste Holdere var Landboere. J. A. Hansen kastede sig da med stor Iver over Studiet af Landboforhold og Landboret. Med sin medfødte juridiske Begavelse satte han sig med Lethed ind i disse indviklede Spørgsmaal. Som Tiden gik, blev han i Kamp med Myndighederne en lidenskabelig Demokrat, og under Paavirkning af sin liberale Om-

gangskreds indsaa han, at en Forandring fra Enevælde til fri Forfatning var paakrævet.

Da »Bondevennernes Selskab« dannedes 1846, blev J. A. Hansen dets Sekretær og »Almuevennen« dets Hovedorgan. Lysere Tider oprandt da for Bladet, og han kunde sige Farvel til sin Stilling ved »Fædrelandet«.

Hidtil havde Pennen især været hans Vaaben, men nu begyndte han ogsaa at deltage som Taler ved Moder. Første Gang i Holbæk 1845. Naar han hensynsløst talte mod Godsejerne og Embedsmændene, fandt han god Jordbund i Bondekredse. Han vilde hjælpe Bonden til at være en jævnbyrdig Stand med de andre Stænder. Han søgte at rejse Bondens Ligemandsfølelse. Ved en Fest i Holbæk 1847 ivrede han imod, at Bonden stadig uden Modsigelse taalte, at enhver kjoleklædt Laps tiltalte ham med »Du«, medens denne vilde føle sig fornærmet paa det føleligste, om han fik et »Du« igen. J. A. Hansen foreslog, at en Forening af Bønder besluttede at udstede en Bekendtgørelse om, at de fra den 20. Juni (59 Aar efter Stavnsbaandets Løsning) vilde tiltale enhver, hvem det end maatte være (med Undtagelse af Kongen), paa samme Maade, som de blev tiltalt.

Da 1848 kom, havde han allerede en fremtrædende offentlig Stilling. Hans Synskreds var ikke saa stor som de andre Venstreføreres. Han kendte kun Danmark, Tscherning, Gleerup og Balthazar Christensen havde faret viden om i den store Verden i deres unge Dage. Men ingen af dem stod den jævne Befolkning nærmere end J. A. Hansen. Ved Fødsel og gennem Oplevelser tilhørte han Folkets brede Lag, kendte dets Tankegang og vidste dets Behov.

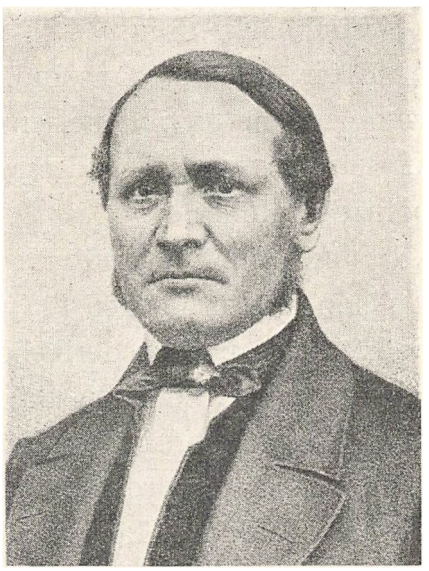

J. A. Hansen

Han er da ogsaa, da de store Begivenheder sætter ind, at finde paa yderste Fløj. Han deltog med Iver i Hippodrombevægelsen i København og hørte til de mest radikale inden for Demokratiet. Han var afgjort Tilhænger af en fri Forfatning med ét Ting, valgt ved lige og almindelig Valgret.

Hans Hjemkreds, Rudkøbing, valgte ham til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. Men endnu stod han som Fører i andres Skygge.

Han blev saaledes ikke Medlem af Grundlovsudvalget, og han hørte ikke til de mest talende i Forsamlingen.

Men hans Tid kom. Ved det første Folketingsvalg efter Grundlovens Givelse, i 1849, blev han atter valgt paa Langeland, og genvalgt blev han ved alle Valg til 1866.

Snart blev han Fører inden for Venstrepartiet, altid at finde yderst til Venstre. Hans sjældne Arbejdskraft, hans Klogskab, hans store saglige Indsigt, hans Mesterskab i Debatten førte ham frem til Førerstillingen.

Sin Virksomhed som Redaktør fortsatte han. »Almuevennen« udgik fra 1853 som Dagblad, men sammensluttedes 1856 med »Morgenposten«, som J. A. Hansen udgav til 1873 (fra 1863 med N. Hansen som Redaktør). Fra 1873 til sin Død udgav J. A. Hansen igen »Almuevennen« som Ugeblad, fra 1876 dog som Maanedsskrift.

I 1855 fortrængte han Gleerup som Formand for »Holbæk Amts Brandforsikringsselskab«. Det følgende Aar stiftede han »Livsforsikringsselskabet for Kreaturer i Sjællands Stift.«

Under Grundlovskampen 1865—66 holdt han længst muligt paa, at den rene Junigrundlov skulde bevares. Men da Haabet om, at dette kunde lykkes, blev svagere og svagere, gik han sammen med andre i Forhandling med Godsejerfløjen om en Løsning, som syntes ham taalelig, naar den almindelige Valgret ikke helt kunde reddes. Denne hans Stilling kostede ham hans Mandat paa Langeland, men ved Oktobervalget i 1866 blev han valgt i Svendborgkredsen.

Efter 1866 var hans Indflydelse stærkt i Dalen. Men han var dog en af Hovedmændene for Dannelsen af det forenede Venstre 1870, blev ogsaa Medlem af dets Bestyrelse og deltog i Kampen mod Højre baade paa Tinge og ved politiske Møder.

J. A. Hansen vandt megen Paaskønnelse for sit Arbejde for Folkets Sag. Da han fyldte 68, den 7. Januar 1874, skænkede hans politiske Venner ham en Ejendom paa Frederiksberg. Han gav den Navnet »Folkegave«. Ialt kostede Ejendommen 18000 Rigsdaler. Denne store Sum var for største Delen indkommen ved en Landsindsamling. Men »Den sjællandske Bondestands Sparekasse« skød dog et mindre Beløb til af sit Reservefond, saa at Ejendommen kunde overdrages J. A. Hansen uden Gæld. Den 7. Januar 1876 oprandt J.A. Hansens 70 Aarsdag. I den Anledning samledes omtrent 300 Kvinder og Mænd

til en Æresfest for ham og hans Familie. Folketingsmand C. C. Alberti talte for Hædersgæsten, Viggo Hørup for hans Hustru og Folketingsmand P. Chr. Zahle for hans Børn. Ogsaa Folketingsmand C. Berg og Redaktør Jørgen Pedersen, Odense, talte.

Men paa det Tidspunkt var J. A. Hansen traadt i Skygge for yngre Politikere, navnlig C. Berg. Edvard Brandes har fra Fødselsdagsfesten givet et rammende Billede af Stillingen, som den var: »Før og efter Bordet«, skriver Brandes, »stod Berg midt paa Gulvet og talte og forklarede — om ham samlede sig alt, hvad der var af Liv og Interesserethed i Selskabet. Han var Høvdingen, Føreren, Enhedsmærket, Profeten. Henne i en Krog sad Hædersgæsten, gammel, sammensunken, med utallige Bekymringsrynker i det haarde, tunge Ansigt.«

Den sjællandske Bondestand havde vist J. A. Hansen megen Tillid igennem mange Aar. Men længe havde der gaaet Rygter om, at hans Pengesager var i slet Forfatning, og det blev ogsaa sagt i Krogene, at der vist var Uorden i hans Regnskaber for de to Forsikringsselskaber, for hvilke han var Formand.

Allerede saa tidligt som i September 1873 skrev den senere Biskop, Pastor Skat Rørdam i Rønnebæk, til sin Ven Pastor Ottò Møller i Gyllinge, at i Sønderup ved Slagelse, hvor Rørdam var Præst 1869—73, talte alle ganske aabenlyst om, at J. A. Hansen havde brugt Brandkassens Reservefond, en 20—30000 Rdlr. Folketingsmand Sofus Høgsbro havde i længere Tid i Breve til Venner i Norge og Sverige udtalt sin Mistillid til ham. Mand og Mand imellem gik Samtalen om hans Forhold. Der var Hul i Brandkassen, sagde man. Men noget fast og bestemt kunde ingen sige. Trods Rygterne der svirrede, kom dog Afsløringen som en stor og især for Venstre smertelig Overraskelse.

Fra nogle Medlemmer af Brandforsikringsselskabet var der indsendt Klager over J. A. Hansens Forhold til Foreningen, og Ministeriet lod da indlede kriminel Undersøgelse mod ham for Kassemangel. Men den 8. Maj 1877 blev han i Det kongelige Teater ramt af et Slagtilfælde. Paa Grund af hans Sygdom kunde der da ikke være Tale om at afholde Forhør over ham. Hans Søn, Fuldmægtig Orla Lehmann Hansen, der var Næstformand i det nævnte Forsikringsselskab, blev derimod afhørt. Først den 16. Maj fik J. A. Hansen af sin Familie at vide, at der var indledet Undersøgelse mod ham for hans Forhold til Brandforsikringsforeningen, og efter hans eget Ønske blev da Forhørsdommeren tilkaldt. Over for denne tilstod han, at han, siden han 1855

blev Formand, havde tilvendt sig Midler af Kassebeholdningen til eget Brug, han mente et Beløb paa omtrent 50000 Kr.

Den fortsatte Undersøgelse viste dog, at Besvigelserne omfattede et langt større Beløb, omtrent 200 000, taget fra begge Selskaber, han stod i Spidsen for.

Mens Undersøgelsen stod paa, døde J. A. Hansen, den 1. Juni 1877. »Jeg dør af Blusek«, sagde han faa Timer før sin Død til en Meningsfælle. Ved hans Jordefærd, der foregik fra hans Hjem, var mødt enkelte Rigsdagsmænd, bl. a. C. C. Alberti, C. Berg, Balthazar Christensen og Viggo Hørup. Pastor L. H. Schmidt bad en Bøn ved hans Kiste, men nogen Tale blev der efter den afdødes Ønske ikke holdt.

En tragisk Afslutning var det paa et langt og virksomt Liv. Store moralske Brist afsløredes. Undskyldninger for hans Færd kan vel anføres, men de kan ikke forsvare, at han dybt skuffede den store Tillid, som den sjællandske Bondestand viste ham. Glemmes maa det dog ikke, at han i mange Aar ofrede sig for det menige Folks Sag, og at han som Politiker hørte til de mest fremragende, vort offentlige Liv har kendt.

Hans Bedragerier kom ikke i væsentlig Grad til at skade det Parti, han tilhørte. Men de leder uvilkaarligt Tanken frem til en langt større Bedragerisag, der i høj Grad blev en Ulykke for en senere Tids Venstre.

LITTERATUR

J. A. Hansen: Mit Livs Historie og Gerning. (1875) — J. A. Hansen: Mit Livs Historie og Gerning, Andet Afsnit. (1876). Bogen er ufuldendt, slutter med Omtale af Begivenheder i 1855. — Af J. A. Hansens efterladte Papirer, ordnet og udgivet af A. og O. L. Hansen. (1878—79). Ogsaa dette Skrift, som hans Sønner udgav, er ufuldendt. Det sluttes med Aftryk af Breve fra 1869. — D. E. Rugaard: Bondevennen J. A. Hansens Liv og Levnet. (1863) — Joseph Michaelsen: Fra min Samtid. Anden Række. (1893) — Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie. (1909) — A. Cantor: J. A. Hansens sidste Dage (Tilskueren, II, 1910) — H. Skat Rørdam: Otto Møller og Skat Rørdam. En Brevveksling, I. (1915) — J. P. Jensen: Sjællandske Bønder. (1919) — Hans Lund: Sofus Høgsbro: Brevveksling og Dagbøger, I—II. — N. Neergaard: J. A. Hansen (i Dansk biografisk Leksikon, IX, 1936.)

GEERT WINTHER.

Geert Winther hører ikke til de betydeligste blandt Venstres ledende Mænd. Han var mere Næstkommanderende end egentlig Fører. Dog var hans Indflydelse ikke ringe. Han spillede en fremtrædende Rolle som politisk Bane-

bryder navnlig i Østjylland. Gennem hans utrættelige Arbejde slog den bondevenlige Venstrebevægelse Rod i jydsk Jordbund. Ogsaa i Folketinget var hans Indsats i visse Perioder betydelig.

Han var den af Venstres Mænd af første Kuld, der i længst Aaremaal deltog i aktivt politisk Arbejde. Fra 1848 til 1884 uden Afbrydelse repræsenterede han Odderkredsen, først i den grundlovgivende Rigsforsamling og derefter i Folketinget. Faa var rigsdagsvant som han. Til sine sidste Dage — han døde 1905, næsten 92 Aar gammel — tog han baade mundtligt og skriftligt Del i politiske Forhandlinger.

Geert Winther

Geert Henrik Winther var Præstesøn, født i Hundslund Præstegaard ved Horsens den 20. November 1813. Begge hans Forældre døde tidligt, hans Fader, da Sønnen kun var tre Aar gammel, men han fik et andet Hjem hos sin Morbroder, Kammerraad Chr. Rasmussen, der var Birkedommer ved Baroniet Vilhelmsborg, en Mils Vej Sønden for Aarhus. Tyve Aar gammel blev han Student, valgte det teologiske Studium, blev Kandidat 1840. Han følte ikke nogen særlig Trang til at gaa Præstevejen, men fortsatte sine Studier. Samtidig med at han tjente til Livets Ophold ved at forberede til Studentereksamen, læste han selv videre, tog Magisterkonferens 1844 og afrundede 1846 sin Uddannelse med Magistergraden, hvilket svarer til vore Dages Doktorgrad. Titlen Dr. phil. fik han 1854.

Hans Afhandling for Magistergraden handlede om Realskolen, et Emne, der meget godt svarede til hans aandelige Stade. Han var Rationalist, havde megen Sans for det nyttige og praktiske. Ligesom den nøgterne og forstandige jydske Bondefører Lars Bjørnbak, hvis Synspunkter han delte, priste han det reelle og fandt, at Grundtvigs Højskoletanke var for luftig, og at de grundtvigske Højskoler førte de unge bort fra den Virkelighedens Vej, hvor Slaget dog staar.

I 1847—48 foretog Winther en længere Udenlandsrejse, opholdt sig i Paris under Februarrevolutionen i 1848 og modtog her stærke Indtryk af den nye Frihedstid, der var i Frembrud. Ligesom Tscherning, Balthazar Christensen

og Gleerup havde han saaledes set den store Verden og medbragte fra den æggende Tilskyndelser til sit politiske Arbejde.

Kun ved fire Valg havde han en Modkandidat i sin Kreds. Ved de øvrige femten Valg valgtes han ved Kaaring uden skriftlig Afstemning. Saa fast en Tillid viste Odderkredsens Vælgere ham.

Nogen betydelig Folketaler var han ikke. Men i den personlige Agitation, Mand over for Mand, var han en Mester. Hans Arbejde ved et Møde var ikke endt, naar han traadte ned fra Talerstolen. Han kunde tale med Folk. Utrættelig og energisk virkede han for sine Anskuelser gennem Samtale og ad andre Veje. Han havde Tid til at gøre sine Vælgere Smaatjenester. Da Husmand og Kludesamler i Gylling By Christen Poulsen var blevet idømt en Bøde for ulovlig Handel, var Winther straks rede til at besørge en Ansøgning om Benaadning til Ministeriet. Han var sine Vælgere en hjælpsom Ven.

Men hans Indflydelse strakte sig videre end til Odderkredsens forholdsvis snævre Omraade. I hele Østjylland var Winther Manden, som Bondestanden saa hen til og stolede paa.

En stærk Stilling vandt han gennem de økonomiske Selskaber, han stiftede, i 1851 »De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikring for rørlig Ejendom i Nørrejylland« og 1856 »De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikringsforening for Bygninger og andre faste Ejendele i Nørrejylland«. For disse Selskaber var han Formand henholdsvis til 1886 og 1882. Hertil kom, at han øvede en betydelig Indflydelse gennem »Nørrejydsk Tidende«, et Ugeblad, han købte 1850. Det fik for den jydske Bondestand en lignende Betydning som J. A. Hansens »Almuevennen« for Øernes Bondebefolkning. Winther havde i det hele blandt jydske Bønder en Stilling, der svarede til J. A. Hansens blandt sjællandske. Han stiftede 1862 Jyllands første Venstreforening og medvirkede sammen med Tscherning og Lars Bjørnbak til Oprettelsen af »Jydsk Folkeforening«, hvis Formand han var fra dens Stiftelse til 1875. Dens Formaal var at modarbejde enhver Indskrænkning af den ved Grundloven givne Valgret. Den fik et meget stort Medlemstal, mest i den østlige Del af Jylland, og bidrog meget til at vinde den jydske Landbefolkning for Venstre.

Winthers Virksomhed, især som Formand for Brandkasserne, gjorde ham til en ret velhavende Mand. Han kunde saaledes i 1870 indbyde Tscherning, sin Ven og politiske Fører, til som sin Gæst at foretage en Rejse til Italien sammen med sig og sin Hustru.

De økonomiske Sammenslutninger, Winther stod i Spidsen for, fik en ikke ringe politisk Betydning. De blev en Opdragelse til Selvstyre for Bondestanden, en Forberedelse til den senere Andelsbevægelse. Winthers Brandkasser betød det samme for Bondestanden i Jylland som J. A. Hansens Forsikringsselskaber og »Den sjællandske Bondestands Sparekasse«, oprettet 1856, for den sjællandske Landbostand.

Modstandere beskyldte Winther for, at han sammenblandede Brandkasse og Politik. Helt grundløs var denne Beskyldning ikke. Winthers Politik lugter »sveden«, sagde hans nationalliberale Angribere. Dette var ikke alene en nogenlunde god Vittighed, der i Mangel af bedre kunde live op ved et Vælgermøde, men der var den Sandhed i den, at Brandkasserne virkelig tjente Venstres Politik. Ved sin Virksomhed som Formand kom Winther i Forbindelse med mange af Bondestandens fremmeligste Mænd. De sad i Foreningernes Styrelser og var Tillidsmænd rundt om i Distrikterne. Iblandt dem fandt Winther sine Folketingskandidater, og som Aarene gik, og den politiske Jordbund opdyrkedes, blev Kreds efter Kreds erobret for Venstre. Embedsmænd og større Grundejere maatte bide i Græsset for Bondestandens Repræsentanter. At det lykkedes, var især Winthers Værk. Mere end nogen anden er han Skaberen af det jydske Venstre.

Ude i Marken, i Agitationen Mand og Mand imellem, kunde kun faa maale sig med Winther. Hans Indflydelse i Rigsdagen stod ikke paa Højde hermed.

Han var Tschernings Adjudant, sagde man drillende. Sandt er det, at han sluttede sig nær til Tscherning; i alle vigtige Spørgsmaal fulgte han denne sin Fører. Sandt er det ogsaa, at han tiest stod i anden Række. Men han og Tscherning udfyldte hinanden. Tscherning optraadte paa Skuepladsen, Winther holdt mere til i Kulisserne. Her var han en Mester. Underhaandsforhandlinger førte han med stor Smidighed. Her var hans Element. Han gaar Krogveje, sagde hans Modstandere. Han kan Forhandlingens Kunst, sagde hans Meningsfæller.

Samtidig med at hans Virksomhed i Jylland fik Omfang og Styrke, voksede ogsaa hans Indflydelse paa Tinge. 1858—60 og ogsaa senere var han Medlem af Finansudvalget, og ofte betroede man ham Sæde i andre vigtige Udvalg.

Mærkeligt nok var han ikke saa fremsynet, at han kunde se, at Jernbaner vilde være til Gavn for Jylland. Der var ikke nogen virkelig Trang til Jern-

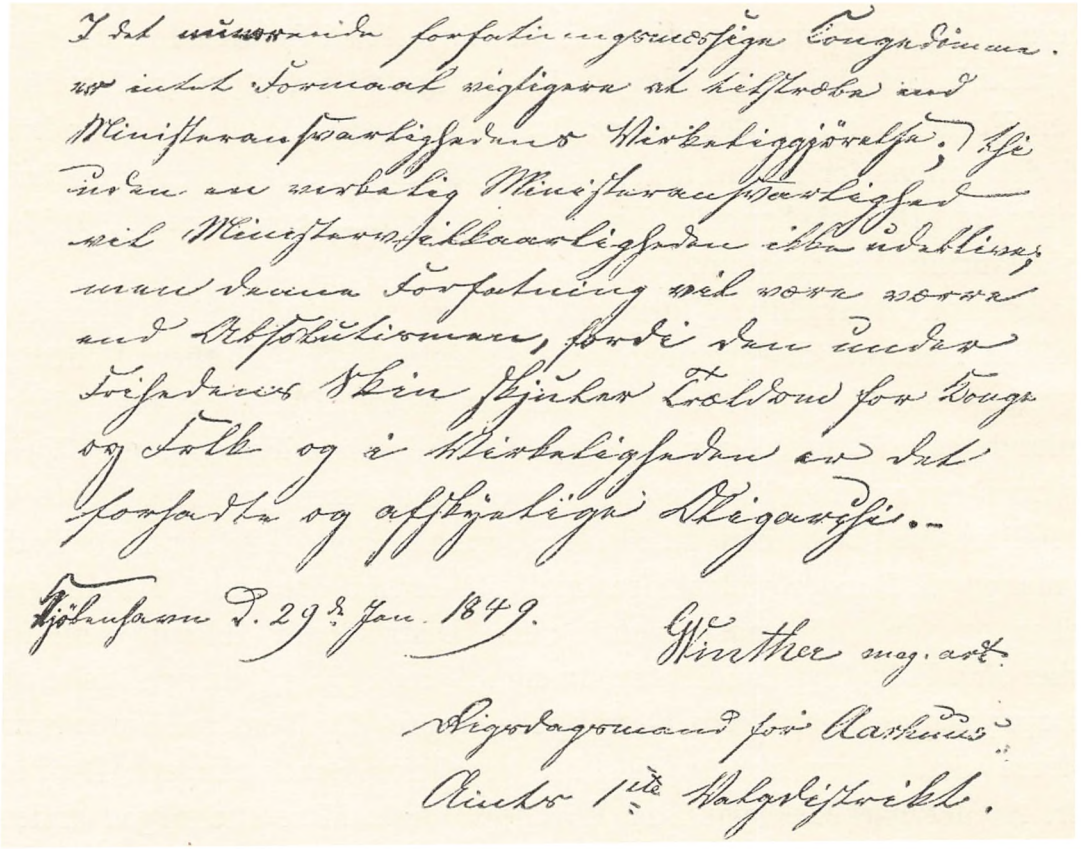

Geert Winthers Haandskrift

baner i Jylland, kunde han udtale. Og var ogsaa her af samme Mening som sin Ven Tscherning.

I Rigspolitikken sluttede han sig helt til Tschernings Helstatsstandpunkt. Han stemte mod Novemberforfatningen 1863, og i Rigsraadets Folketing rettede han i 1864 stærke Anklager mod de Nationalliberale, hvis Ejderpolitik havde ført Danmark ind i Ulykken. De var drevet frem, sagde han, af en overmægtig Embedsstand, og Stemningsbølger i den københavnske Befolkning og i de store Hovedstadsblade havde paavirket den. Resultatet var bleven en landskadelig Politik. Tscherning var ikke Medlem af Rigsraadets Folketing, og Winther blev da her Fører for en Gruppe, bestaaende navnlig af jydske Bondevenner.

Under Grundlovskampene 1865—66 kæmpede han med stor Kraft for at bevare den almindelige Valgret, han deltog utrættelig i Agitationen herfor ude blandt Vælgerne og stemte Nej til 66-Grundloven med dens indskrænkede Valgret.

Efter 1866 var han Fører for en Venstregruppe, i hvis Politik Lars Bjørnbak, der ikke havde Sæde i Rigsdagen, var den drivende Kraft. 1868 rejste han det gamle Spørgsmaal om tvungen Fæsteafløsning, hvilket bragte en Tilnærmelse mellem ham og J. A. Hansen. Han sluttede sig til det forenede Venstre, men brød med det allerede 1871. Bergs frembrusende Kraft var ham imod, og han stolede ikke ret paa Bergs demokratiske Sindelag, siden denne i 1866 havde stemt for den reviderede Grundlov.

Han havde vedblivende megen Indflydelse. Men mere end før blev han beskyldt for at gaa Bagveje for at naa sine politiske Maal. I Forsvarsspørgsmaalet virkede han for, at Udgifterne blev tvungne saa langt ned som vel muligt. Han fortsatte da Linjen fra Tscherning til Hørup. Iøvrigt indtog han en maadeholdende Stilling i Halvfjerdsernes og Firsernes Kampe mellem Højre og Venstre.

Ved Valget i Juni 1884 faldt han i sin Kreds for Højskoleforstander Viggo Bjørnbak, Søn af Lars Bjørnbak. Men ogsaa efter sit Fald interesserede han sig levende for det politiske Arbejde. Ofte saa man ham i Rigsdagsbygningen i Fredericiagade, især naar store Spørgsmaal ventede deres Løsning; han kunde stadig finde Vej til en Vinduesfordybning, hvor fortrolig Samtale om et eller andet politisk Spørgsmaal kunde føres. Baade med Mund og Pen søgte han at øve Indflydelse. Saa sent som i 1904 tog han Del i offentlig Debat, idet han forsvarede Krigsminister Madsen mod de Angreb, man rettede imod ham.

Winther havde i Tidens løb samlet sig en ikke ringe Formue, men uforsigtigt støttede han nogle uheldige Spekulationer og mistede den. De Foreninger, han havde grundlagt, gav ham en Pension, og i 1889 tilstod Rigsdagen ham en aarlig Understøttelse. Ved at føre et nøjsomt Liv blev det ham muligt at tilbagebetale noget af den Gæld, hans Hjælpsomhed mod andre havde paaført ham.

Han døde i København den 28. Marts 1905. Hans Hustru, Johanne Margrethe Nicoline Thomsen, med hvem han indgik Ægteskab 1840, døde 1906. Hun var Datter af Nationalbankdirektør Jacob Thomsen.

LITTERATUR

N. Neergaard: Under Junigrundloven, I—III. (1892—1916) — Af Eleonora Christine Tschernings efterladte Papirer (»Memoirer og Breve« VIII, 1908) — Chr. Sondergaard i Jydsk Maanedskrift 1911. — Hans Jensen: Lars Bjørnbak. (1919) — Hans Jensen og Torkil Christensen: Landbosparekassen i Aarhus, 1862—1937. (1937).

FJERDE AFSNIT

FRA EJDERPOLITIK TIL HELSTATSPOLITIK

EJDERPOLITIKKEN FORLADES — HELSTATSPOLITIKKEN INDLEDES

I tre Aar havde vort Folk baaret Krigens Byrde. Det havde i de Aar oplevet baade Nederlag og Sejre.

Efter Kampen ved Slesvig Paaskedag 1848 maatte vor lille Hær trække sig tilbage for en overtallig Fjende:

»Vegen er for Overmagt liden Flok til sidst;
men af Danmarks Ære den haver intet mist.«

Siden kom Kampene ved Dybbøl og Nybøl med Sejr for de danske Vaaben.

Krigen i 1849 begyndte med Nederlaget ved Eckernförde, men siden fulgte den straalende 6. Julisejr ved Fredericia. Kort Tid efter blev der sluttet Vaabenhvile, og Hæren kunde hjemsendes. Overalt blev vore Soldater modtaget med Glæde og Tak. En solstraalende Septemberdag holdt en Række Afdelinger deres Indtog i København og blev hilst med Jubel. Maleren Otto Bache har levende gengivet Feststemningen, da Indmarchen fandt Sted. Men Krigens Stemning rummer ikke alene Glæde over Sejr, men ogsaa Sorg over Tab. David Monies' Maleri giver et stærkt Indtryk af den Sorg, som Krigen kan bringe. Billedet af den sørgeklædte Kvinde, der staar ved Kirkegaardsmuren med sin faderløse Dreng ved Haanden, taler sit tydelige Sprog.

Det sidste Krigsaar kom med Sejren ved Isted 25. Juli 1850. Den blodige Kamp, som her udkæmpedes, er den største, der i historisk Tid har staaet paa nordisk Grund.

Vore Modstandere gjorde endnu nogle Smaaforsøg paa at trænge over Dannevirke, men blev vist tilbage. Krigen endte med Sejr for Danmark.

Men Stridsspørgsmaalene, hvoraf Krigen opstod, var ikke dermed løste. I Holsten laa stadig preussiske og østrigske Tropper, og fra dansk Side blev der ikke gjort noget Forsøg paa at give Slesvig samme Forfatning, som Kongeriget havde faaet.

Olaf Rye
Faldt i Slaget ved Fredericia (A. Jerndorff)

Soldaternes Hjemkomst til København 1849 (Otto Bache)

Soldaternes Hjemkomst til København 1849 (David Monies)

Episode af Slaget ved Isted 25. Juli 1850 (Niels Simonsen)

Det var Ejderpolitikken — Danmark og Slesvig hører sammen — der var Martsdagenes nationale Program. Men det viste sig snart, at de to tyske Stormagter ikke agtede at rømme Holsten, inden de fik Sikkerhed for, at Slesvig ikke blev indlemmet i Danmark. Skulde da Holsten bevares for det danske Monarki, var det nødvendigt at forlade Ejderpolitikken og igen vende tilbage til Helstatspolitikken.

En medvirkende Aarsag til, at denne Svingning mod Helstaten maatte finde Sted, var Hensynet til Rusland. Den russiske Czar, Nikolaj I., havde under Krigen vist Danmark virksomt Venskab. Men han var en stærk Modstander af, at Preussen skulde faa Raadighed over Holsten og dermed over Kiels Havn, og han saa med Uvilje paa, at den frisindede danske Grundlov ogsaa skulde blive Slesvigs.

C. A. Blume

Der var da mange og gode Grunde til at vende tilbage til Helstatspolitikken. Højre, det gamle Helstatsparti, havde naturligvis ikke vanskelig ved at støtte den nye Kurs.

Men Spørgsmaalet bragte en Deling af Venstre. En stor Del af Venstres Medlemmer gik med til den nye Rigspolitik. Det skete navnlig under Tschernings Ledelse, men han blev stærkt støttet af J. A. Hansen og Balthazar Christensen, og »Bondevennernes Selskab«s Bestyrelse udsendte en Skrivelse, hvori man helt stillede sig paa de tre Føreres Side. I Skrivelsen blev Landboerne advarede imod at lytte til »alle politiske Lygtemænd . . . der forblive paa Følelsernes, den saakaldte strenge Rets og andre Gebeter, der . . . ikke taale nogetsomhelst Tilbageskridt fra det Formaal, man engang har opstillet«. Skrivelsen var øjensynlig sat i Stil af Tscherning, og dens Indhold var Udtryk for hans Anskuelser.

Men det var ikke alle Venstres Medlemmer, der her kunde følge Partiets Førere. Asmund Gleerup, Lars Hækkerup og flere var enige med de Nationalliberale, der stadig fastholdt Ejderprogrammet.

Forskellige Regeringsskifter fandt Sted. Novemberministeriet af 1848 blev afløst af Juliministeriet 1851, som i Oktober samme Aar traadte tilbage for Oktoberministeriet, idet dog stadig A. W. Molkte var Førsteminister.

Men de Nationalliberale, der var Tilhængere af Ejderstaten, erstattedes efterhaanden med Helstatsmænd. Og helt fuldbyrdedes Helstatsmændenes fulde Overtagelse af Regeringsmagten, da C. A. Bluhme blev Chef for Januarministeriet 1852.

C. A. Bluhme var da 57 Aar gammel. Længe havde han været i Statens Tjeneste, en Tid var han Byfoged i Storehedinge, senere Borgmester i Næstved, derefter Stiftamtmand i Aalborg. Han var Handelsminister i Martsministeriet, blev efter dettes Afgang Kongens Kabinetssekretær og var Udenrigsminister i Oktoberministeriet. Nu kaldtes han til som Førsteminister og Udenrigsminister at ordne de indviklede og vanskelige Forhold baade indadtil og udadtil. Hans sjældne Dygtighed var anerkendt af alle. Han var moderat-konservativ og ejede megen Forhandlingsevne. Han havde helt ud sluttet sig til Martsministeriets Politik, men saa nu Nødvendigheden af at vandre ad nye Veje.

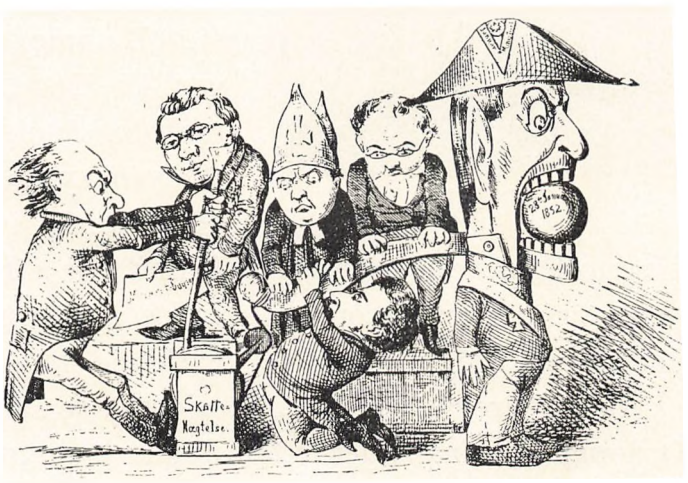

En europæisk Nød

Han løste de mange Vanskeligheder med stor Behændighed. Som Udenrigsminister i Oktoberministeriet førte han en Række Forhandlinger med Preussen og Østrig. Resultatet af disse Forhandlinger forelaa Dagen efter, at han var blevet Regeringschef, i den kongelige Kundgørelse af 28. Januar 1852. I denne blev der givet Oplysninger om de saakaldte Aftaler af 1851—52 mellem Danmark paa den ene Side og de to tyske Magter paa den anden Side.

I disse Aftaler lovede Danmark, at Slesvig ikke skulde faa nogen anden Stilling, end Holsten fik, at Slesvig ikke vilde blive indlemmet (»inkorporereret«) i Danmark, og at en Fællesforfatning omfattende alle Riges Dele skulde blive givet.

Den kommende Fællesforfatning skulde omfatte Rigets fælles Sager: Udenrigsministeriet, Krigsministeriet, Marineministeriet og Finansministeriet. Junigrundloven skulde gælde for Kongerigets særlige Forhold, Slesvig og Holsten

Prins Christian

skulde have hver sin Stænderforsamling med besluttende Myndighed, og Slesvig og Holsten skulde have hver sin Minister. Riget vilde saaledes, naar Ordningen gennemførtes, blive en tredelt Enhed.

Bluhme hævdede, at det, der var naaet, »var det yderste, som kunde opnaas, det eneste, der kunde opnaas uimodsagt, det eneste, der kunde opnaas i Fred og Ro«.

I Folketingets Møde den 28. Januar oplæste Bluhme Kundgørelsen. Da Oplæsningen var til Ende, brød Medlemmerne ud i Leveraab for Junigrundloven. En og anden var ængstelig bekymret for, at den almindelige Valgret ikke kunde bevares ubeskaaret, naar Forfatningsforholdene i Henhold til Løfterne i Kundgørelsen skulde ordnes. Men ingen tænkte for Alvor paa at rejse en Storm mod Ministeriet. Føjelighed var nødvendig. Stejlhed over for Tyskland kunde føre til en ny Krig.

Baade Preussen og Østrig og ogsaa de andre Stormagter billigede den trufne Ordning, og faa Uger efter Januarkundgørelsens Offentliggørelse rømmede vore Fjender Holsten.

Ejderpolitikken var forladt, om Fællesforfatningens Tilblivelse vil der senere blive fortalt.

Der var et andet meget betydningsfuldt Spørgsmaal, som ogsaa maatte løses.

Frederik den Syvende var barnløs. Med ham vilde Frederik den Tredjes Mandsstamme uddø. Men ved Londontraktaten af 8. Maj 1852 godkendte alle Stormagter og Sverige-Norge Prins Christian af Glücksborg som Arving til hele det danske Rige. Direkte mandlige Efterkommere af Prins Christian og hans Gemalinde Prinsesse Louise af Hessen skulde være arveberettigede til Riget i hele dets Omfang. Mandslinjen og den alene fik da Arveret til Danmarks Rige.

Denne Ordning, som Ministeriet havde faaet

Prinsesse Louise

Stormagternes Billigelse til, skulde imidlertid forelægges Rigsdagen. Grundloven krævede, at Ændringer i Tronfølgeloven fik Rigsdagens Samtykke.

Der var i Rigsdagen ingen Modstand mod, at Prins Christian blev Tronfølger, men de Nationalliberale ønskede at ogsaa Kvindelinjens Arveret skulde bevares. Mange og lange Kampe i Rigsdagen gav Spørgsmaalet Anledning til. Men herom vil der blive fortalt i et senere Afsnit.

DEN FØRSTE FOLKETINGSPERIODE.

Valgene til den første Rigsdag efter Junigrundlovens Bestemmelser foregik i December 1849, den 4. December til Folketinget, den 29. til Landstinget.

Linjerne mellem Partierne var ikke saa stærkt optrukket som i vore Dage. I Nutidens politiske Liv spiller stærke partipolitiske Foreninger en fremtrædende Rolle. Noget tilsvarende kendtes ikke i vor Grundlovs første Tid. Dog havde Venstre i »Bondevennernes Selskab« en Organisation, som i høj Grad var til Støtte under Valgbevægelsen.

Venstre var tidligt i Gang med Valgarbejdet. Allerede i Slutningen af Juli 1849 anbefalede Bestyrelsen for »Bondevennernes Selskab«, at der i hver Folketingskreds oprettedes Valgkomiteer, der skulde staa i nøje Forbindelse med Selskabets Bestyrelse.

Det Brud, der tidligere var sket mellem Bondevennerne, søgte man klogt at hele. Saaledes optog man J. C. Drewsen i Bestyrelsen, skønt han i sin Tid som Tilhænger af Kongevalg til Rigsforsamlingen var blevet stærkt forkætret.

Ogsaa Købstædernes Vælgere søgte Venstre at faa i Tale. Det gjaldt om at danne en fælles Front mod Godsejere og Embedsmænd. Selv »Almuevennen« tilraadede at opstille Mænd uden for Bondestanden, Mænd, hvis Dannelse og Indsigt kunde give Partiet Styrke og vise dets Maadehold. Ja, »Almuevennen« bønfaldt sine Venner om at vælge saadanne Mænd for Folkefrihedens og Fædrelandets Skyld.

Over for de Nationalliberale eller Centrum var Venstres Stilling maadeholden. Nogle af deres førende Mænd blev valgt uden Modstand fra Venstres Side. Monrad blev endog valgt (i Nykøbingkredsen paa Falster) med Støtte af Venstres Førere. Hans Forsvar for den almindelige Valgret giver ham en uafviselig Ret til ikke at tilbagestødes, skrev Balthazar Christensen til Sognefoged Hans Rasmussen, der var en af de ledende Venstremænd paa Falster.

Dette kloge Maadehold fra Venstres Side medførte, at de nationalliberale Kandidater og Blade indtog en lignende Stilling over for Venstre. Ord som »Bonderegimente« og andre nedsættende Udtryk over for Venstre, som tidligere var i Kurs, fandtes nu ikke mere i de nationalliberale Blade.

Kandidaternes Taler under Valgkampen gav ikke noget klart Udtryk for, hvad den kommende Rigsdag skulde beskæftige sig med, og hvad den vilde beslutte. De fleste Talere berørte det slesvigske Spørgsmaal, Fæstesagen, Kommunallovgivning og enkelte andre Spørgsmaal. Men de fleste udtalte sig med stor Forsigtighed om alle Spørgsmaal. Dog fremhævede Venstres Kandidater og enkelte Nationalliberale, at en Tvangsafløsning af Fæsteforholdet burde gennemføres, mod at der ydedes Ejerne fuld Erstatning.

Ved Folketingsvalget i December 1849 var der 204,240 Vælgere, deraf 14,179 i København, 22,293 i Købstæderne og 167,768 i Landdistrikterne.

Der skulde vælges 100 Folketingsmænd, i Følge Grundlovens § 37 én for omtrent 14,000 Indvaanere. Da Folketallet 1. Februar 1850 var 1,407,000 svarede 100 Medlemmer meget vel til Grundlovens Bestemmelse.

Valgdeltagelsen var ikke stor. Ikke mindre end 44 af de 100 Valg foregik ved Kaaring uden skriftlig Afstemning. I de øvrige Kredse stemte af 114,426 Vælgere kun 37,903, d. v. s. 32,5 %. Størst var Stemmeafgivningen i Østifterne (40,3 %), dernæst i København (35,2 %) og lavest i Jylland (23,4 %). Mange Folketingsmænd blev da ogsaa valgt med meget smaa Stemmetal. I Nørresundby blev Pastor Jørgensen, Thisted, valgt med 100 Stemmer, Stemmeprocenten var kun 9,6 %; i Give valgtes Gaardejer Hermansen med kun 77 Stemmer. Den højeste Stemmeprocent, 58 %, havde Kertemindekredsen. Her valgtes Gaardfæster Christen Larsen med 965 Stemmer, det højeste Stemmetal, der blev afgivet ved Valgene.

Af Folketingets 100 Medlemmer var de 48 Embedsmænd, civile Embedsmænd, Officerer og Præster, af de sidste ikke mindre end 15. Af andre boglærde Folk, Skolemænd, Redaktører, var der 21. Bondestanden var repræsenteret ved 5 Proprietærer, 17 Gaardmænd og een Bolsmand, til andre Erhverv hørte 8 Medlemmer.

I Landstinget, der talte 51 Medlemmer, var Landbostanden repræsenteret ved 16 Gaardmænd og Proprietærer, 7 Godsejere, Embedsstanden ved 15 Embedsmænd.

I Folketinget tilhørte omtrent 50 af Medlemmerne Venstre, til Centrum

sluttede sig omtrent 40, og kun 7—8 Medlemmer regnede sig til Højre. I Landstinget raadede Venstre over en Tredjedel af Stemmerne, Centrums Styrke var noget større, omtrent 25 Mandater, og Resten af de 51 Medlemmer sluttede sig til Højre.

Rigsdagen samledes den 30. Januar 1850. Den 8. Februar forelagde Finansminister Sponneck i Folketinget Forslag til Finanslov for det kommende Finansaar, 1850—51.

Sponneck

Allerede i den første Rigsdagssamling fik Folketinget Hovedindflydelsen paa denne vigtige Lovs Behandling. Fra forskellig Side ønskede man, at Forslaget straks skulde henvises til et Udvalg, men Tscherning foreslog, at Finansloven først kom til Forhandling i Folketingsmøder, inden den blev henvist til Behandling i Udvalg. Tscherning og hans Parti ønskede en offentlig politisk og financiel Debat, inden Forslaget kom til lukket Behandling i Udvalg. I Forhandlingen om dette Spørgsmaal deltog ogsaa Balthazar Christensen, der med Rette betegnede den af Tscherning foreslaaede Fremgangsmaade for den mest demokratiske.

Tschernings Forslag blev vedtaget, og Forhandlingen ved Finanslovens første Behandling strakte sig over tre Dage, hvorefter Forslaget henvistes til et Udvalg paa 15 Medlemmer. Venstres Medlemmer i Udvalget blev: Tscherning, Balthazar Christensen, C. C. Alberti, Bernhard Rée, Steen og Lunde.

Af Venstres Medlemmer kom Tscherning i overordentlig høj Grad til at at præge den første Finanslov og dermed ogsaa de følgende, ikke alene Formen for dens Behandling, men ogsaa dens Indhold. Han og med ham Venstre var medvirkende til at skabe en Praksis, som endnu den Dag i Dag kendetegner Behandlingen og Finansloven.

Tscherning og hans Parti indskærpede Gang paa Gang, at det gjaldt om at vise Sparsommelighed i Statshusholdningen. Han fandt, at Pengene ynglede bedre i Borgernes Lommer end i Statens Kasse. Grænserne for Statens Indgriben maatte ikke være for vide. Den private Foretagsomhed skulde ikke hindres af omfattende Statsforanstaltninger, og i Forbindelse med denne Op-

fattelse krævede Venstre, at Embedsmandsmaskineriet skulde være saa lille som vel muligt.

Den 17. Maj foretog Folketinget tredje Behandling af Finanslovsforslaget; det blev vedtaget med alle Stemmer mod én og gik derefter til Landstinget. Her knurrede man over, at der kun var levnet Landstinget liden Tid til at behandle Forslaget. Som Valgretten var, havde Landstinget, hævdede man, samme Ret til at betragte sig som Folkets Repræsentanter som Folketinget.

Landstinget vedtog den 25. Juni Finanslovsforslaget i Folketingets Affattelse, og den følgende Dag fik det Kongens Underskrift.

Nogle Poster fra vor første Finanslov skal anføres. Indtægterne ansloges til at ville blive 24,256,365 Rbd., Udgifterne til 22,871,182 Rbd.

Blandt Indtægterne var: Direkte Skat 3,564,415 Rbd., indirekte Skatter og Afgifter 5,236,000 Rbd., Postvæsenets Overskud 127,800 Rbd., Indtægter af Øresundstolden 2,000,000 Rbd. Blandt Indtægterne var ogsaa opført et i 1850 i London optaget Laan paa 6,000,000 Rbd. og 5,274,000 Rbd., som ventedes at indkomme ved en Lov om Krigsskat.

Blandt Udgifterne var: Kongens Civilliste (Aarpenge) 600,000 Rbd., det kongelige Hus's Apanager (Aarpenge) 305,416 Rbd., Lønninger til Ministeriets Medlemmer 38,900 Rbd., Rigsdagen 90,000 Rbd. (hertil maatte yderligere senere paa Tillægsbevillingsloven bevilges 85,000 Rbd.), Udenrigsministeriet 255,350 Rbd., Indenrigsministeriet 868,986 Rbd., Justitsministeriet 488,996 Rbd., Kultusministeriet 237,611 Rbd., Krigsministeriet 4,500,000 Rbd., Marineministeriet 1,515,704, Finansministeriet 928,187. Til overordentlige Udgifter til Land- og Søværnet var opført 6,000,000 Rbd.

Baade Finanslovens Indtægts- og Udgiftsside var præget af de unormale Forhold, hvori Landet befandt sig under Krigstilstanden. Finansloven viste saaledes Monarkiets samlede Udgifter, men i Virkeligheden kun Indtægterne fra Kongeriget.

Landbolovgivning optog en stor Del af den første Rigsdags Tid. Og selvfølgelig var store Dele af Venstres Medlemmer i særlig Grad stærkt optaget af Spørgsmaal, der vedrørte Landbefolkningen.

Allerede inden Grundlovens Givelse havde Indenrigsminister Bang den 9. April 1849 nedsat en Landbokommission. Af dens Medlemmer var kun to Bønder, Lars Hækkerup og Ole Kirk. Ogsaa Balthasar Christensen og Glee-

rup havde Sæde i denne Kommission. Den afgav efter omtrent et Aars Arbejde sin Betænkning.

Paa Grundlag af denne Betænkning forelagde Regeringen allerede i Rigsdagens første Samling tre Landbolove: Udjævning af Forskellen mellem priviligeret og upriviligeret Hartkorn, Afløsning af Gaardmands- og Husmandshoveriet og Jagtrettens Afløsning.

Under Behandlingen af disse Love viste der sig Uenighed i Venstre. En mere moderat Fløj med Balthazar Christensen og Gleerup i Spidsen var stemt for at gøre Indrømmelser, saa at Lovene kunde blive vedtaget, medens J. A. Hansen talte om »de utidige Indrømmelsers Politik«. Lovene blev vedtaget, væsentligt som de var forelagt af Regeringen.

Dannevirke.

Forsendes, ifølge Kongelig allernaadigst Tilladelse, med Brevposten i begge Hertugdømmene, i Kongeriget med Pakkeposten, og bestilles paa alle offentlige Postcontoirer i hele Riget.

Prisen er 15 ß. Cour. eller 3 Rbmk. Solv in loco, igjennem Postcontoirerne i Hertugdømmene 20 ß. eller 4 Rbmk. Solv, og i Kongeriget igjennem disse, 1 Rbd. Solv for hvert Fierdingaar.

Et Ugeblad for Hertugdömmet Slesvig.

№ 34. Den 7 Februar 1839.

Ogsaa en Række andre Landbolove blev vedtaget i den første Folketingsperiode. En i 1851 gennemført Lov fastsatte Regler for Indførelse af Selvejendom paa Statens Bøndergaarde, der var bortfæstede eller bortlejede til Gaardmænd og Husmænd. Til Fremme af Husdyravl, navnlig Hesteavl, fastsatte en Lov, vedtaget 1852, at der skulde uddeles Præmier og oprettes et Landstutteri og et Stamstutteri.

Flere Lovforanstaltninger til Landbrugets Fremme kunde nævnes. De gav ikke alt, hvad man fra Venstres Side ønskede, men de betød dog, hvad ogsaa Venstre indrømmede, betydningsfulde Fremskridt, og navnlig glædede mange sig over, at der i Lovgivningsarbejdet var en betydelig Stræben efter at fremme Bestræbelserne for at opnaa Selveje og give en retfærdigere Fordeling af Byrderne.

Men det store og vanskelige Spørgsmaal om Fæstes Overgang til Selveje ventede dog endnu paa sin Løsning. De følgende Aar stod det stadig paa Rigsdagens Dagsorden. Det skal senere blive omtalt.

Skønt Venstre paa mange Felter viste Maadehold, var det og dets Førere

dog udsat for haarde Angreb. Det var jo dog Bondepartiet, selv om dets førende Mænd ikke tilhørte Bondestanden. I Slutningen af 1850 indeholdt Dagbladet »Dannevirke« i Haderslev nogle Artikler, som voldsomt angreb især Tscherning. Artiklerne var sikkert ikke skrevne i Haderslev, men stammede fra venstrefjendtlige for ikke at sige bondefjendtlige Kredse i København. De blev da ogsaa — efter at de havde foretaget Rejsen til Haderslev — aftrykte i det københavnske Dagblad »Flyveposten« (i Folkemunde hed det nu »Lyveposten«). Artiklerne indeholdt ganske urimelige Angreb paa Tscherning. Han skildredes som en Mand, der havde Modbydelighed, ja næsten Foragt for det himmelske og evige. Han var en Modstander af Lærdom og Dannelse, Modersmaal og Nationalitet betød intet for ham, om det danske Folk talte Dansk eller Malebarisk, var ham ganske ligegyldigt, han havde Modbydelighed hed for Kirke og Religion, ja, han var rigtig i sit Es, naar han angreb Kirken. Han havde kun Sans for Bondestandens materielle Velvære og for at sikre Bønderne mere timeligt Gods og flere Penge.

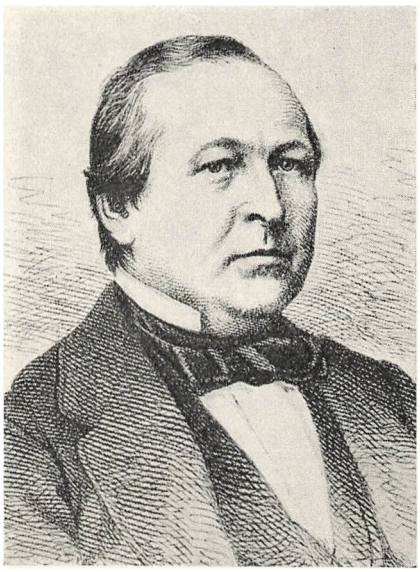

C. St. A. Bille

Saaledes skildrede Artiklerne Tscherning. Hans ofte yderliggaaende Udtalelser gør maaske disse Angreb forstaaelige, men voldsomme, som de var, skød de langt over Maalet. Ogsaa andre af Venstres Førere fik lignende Skarnbøtter over Hovedet. Noget godt Bidrag til at fremme Forstaaelsen mellem Land og By var disse Artikler ikke.

»Dagbladet«, der lededes af C. St. A. Bille, var heller ikke blid i sine Angreb. Bille brugte Latterens Vaaben, det mest saarende af alle. Han betegnede de menige Venstrerigsdagsmænd som en Samling Stemmekvæg, »Dromedarer, indebrændt med J. A. Hansens Mærke«. Let lod de sig lede af snedige Førere.

»Dagbladet« havde navnlig sine Læsere i den københavnske Middelstand, og dets Angreb var med til — uden at det vel var tilsigtet — at nære Klassemodsætningen mellem Borger og Bonde. Ogsaa »Fædrelandet«, Centrums Hovedorgan, bragte nu og da Angreb paa Venstre og dets Mænd, men dets Angreb var af mere maadeholden Art end »Dagbladet«s.

Disse Angreb kunde Venstre og dets Mænd i og for sig tage sig let. De skød jo langt over Maalet. Venstres Førere kendte ogsaa og kunde bruge vort Sprogs uslebne Ord. Og den, der er Smed, maa kunne taale Gnister. Men værre var det, at det i høj Grad skortede paa Sammenhold i Venstre.

I Begyndelsen af Rigsdagssamlingen 1850 talte Venstre som nævnt omtr. 50 Medlemmer i Folketinget. Men det viste sig snart, at adskillige af dem ikke varigt kunde finde sig tilfreds i Partiet. For nogle var Partidisciplinen for fast og snærende, andre førtes af deres politiske Udvikling over mod Centrum. Nogle Medlemmer dannede ligefrem deres egen Gruppe, »Det oplyste Venstre«, som stod Centrum nær. Saa allerede her begyndte den Tendens til Gruppedannelse, som Venstres Historie er saa sørgelig rig paa. Alt dette medførte i den første Rigsdagssamling Frafald fra Venstre paa en halv Snes Medlemmer.

Men navnlig Spørgsmaalet om Helstaten delte, som tidligere nævnt, Venstre. Gleerup, Hækkerup og flere andre kunde ikke slutte sig til det Standpunkt, som Førerne indtog. De blev i »Dagbladet« kaldt »de ærlige Bondevenner«.

I »Almuevennen« førtes en skarp Strid mellem J. A. Hansen og Gleerup. Den sidste, der fik Støtte af C. C. Alberti og Fr. Barfod, hævdede, at han ikke havde svigtet en eneste af Bondevenneselskabets Programpunkter. Han var Venstremand som før. I det nationale Spørgsmaal havde, sagde han, Partiet ikke noget fastlagt Program, og sammen med andre havde han i Tide taget Afstand fra Tschernings Helstatspolitik.

Ved et Møde, som Gleerup indbød til, samledes 42 Folketingsmænd. Her tog Tscherning og Balthazar Christensen Stilling ved J. A. Hansens Side, mod Gleerup. Nogen afgørende Klaring af Styrkeforholdet gav Mødet dog ikke. Men senere stillede en Række Folketingsmænd sig aabenlyst paa Gleerups og hans Meningsfællers Side. »Almuevennen« omtalte ofte Gleerup, Hækkerup og fire andre som frafaldne. Herfra tog 17 Folketingsmænd, deriblandt C. C. Alberti, Rotwitt og Spandet, Afstand. De offentliggjorde i »Almuevennen« en Erklæring, i hvilken de hævdede, at Gleerup, Hækkerup og de andre aldrig ved deres Stemmeafgivning i Tinget havde svigtet Venstre. Der var da 23 (de ovennævnte 17, Gleerup, Hækkerup og fire andre), som i Virkeligheden udgjorde en Gruppe inden for Venstre. Og Resten af Partiet, 19 Medlemmer, var ikke en fast Blok uden Revne eller Sprække. En af dem, Fr. Barfod, stillede sig kort Tid efter Erklæringens Offentliggørelse paa Gleerups Side, og han

meddelte oven i Købet, at flere blandt de 19 ikke havde haft Lejlighed til at underskrive Erklæringen. Under Striden hævdede Gleerup, at »Partiet er, hvor dets Flertal er«, medens J. A. Hansen paastod, at »Partiet er, hvor Førerne er«.

Ved Rigsdagsperiodens Slutning var der kun en halv Snes Mand, der fulgte Førerne.

Denne Opløsning af Partiet kan kun delvis forklares ved, at det fra Begyndelsen af bestod af meget uensartede Bestanddele. Utvivlsomt havde Partiledelsen ogsaa sin Del i det skete. Den almindelige Mening var, at et snævert Partistyre var raadende i Venstre. Dette medvirkede til Frafaldet, og det opmuntrede ikke til Tilgang. Foreløbigt var Forsøget paa at skabe et stærkt Venstreparti ikke lykkedes.

Den 20. Marts 1852 sluttede den første Folketingsperiodes Møder. Nye Valg til Folketinget foregik den 4. August.

FEMTE AFSNIT

I HELSTATENS TEGN

1852—58

FOLKETINGSVALG OG TRONFØLGELOV

DET er tidligere fortalt, at Venstre stod splittet og delt, da den første Folketingsperiode var til Ende i Foraaret 1852. Kun en halv Snes Folketingsmænd fulgte paa det Tidspunkt Venstres Førere.

Nu kom Folketingsvalget den 4. August 1852. Vilde det styrke eller helt styrte Venstre?

Atter var det »Bondevennernes Selskab«, der gik i Spidsen for Valgarbejdet. Og det skete som tidligere med stor Sans for Realiteter og med megen Styrke. Allerede den 20. April udsendte Selskabet et Manifest, en Henvendelse til Vælgerne. En Helstatsforfatning var en Nødvendighed, stod der i Manifestet, men man vilde arbejde for, at den Indskrænkning af Junigrundloven, som Helstatsordningen krævede, ikke skulde komme til at berøre Grundlovens demokratiske Grundlag. Da Helstaten maatte anses for en Nødvendighed, vilde man ikke lægge Regeringen Hindringer i Vejen i dens Arbejde for at naa en Løsning.

C. C. Alberti

Centrum, der holdt fast ved Ejderpolitikken, kunde der ikke være Tale om at støtte fra Bondevennernes Side. Dog anbefalede man Monrads Valg, men i hans Kreds kunde Venstre ikke gøre sig Haab om at faa en Partifælle valgt.

Meget klogt søgte man at drage til sig de Mænd af Venstre, som i Spørgsmaalet Ejderstat—Helstat havde sluttet sig til Centrum, men iøvrigt politisk var enige med Venstres Førere og personligt stod dem nær. Baade C. C. Alberti, Fr. Barfod, C. E. Rotwitt og Spandet kunde gaa til Valg med Selskabets var-

meste Anbefaling. De »ærlige Bondevenner«, Gleerup, Lars Hækkerup og andre modte derimod den stærkeste Modstand fra Bondevenneselskabets Side. Gleerup tog Kampen op og talte ved Møder baade paa Sjælland og Fyn. Men han var da ogsaa den, der stærkest fik Modstanden at føle. Han faldt i sin Kreds for Sognefoged Mikkel Rasmussen. Hækkerup stillede sig ikke.

Med Højre søgte Venstre, trods Enighed om Helstatspolitikkens Nødvendighed, ikke Samarbejde. Mest rettede Venstre sine Vaaben mod Centrum, der i Valgets Hovedspørgsmaal indtog et helt modsat Standpunkt end Venstre. »Almuevennen« veg ikke tilbage fra at skrive, at det kunde føre til Krig og Elendighed paany, hvis Centrum kom til Magten.

Valget blev en Sejr for Venstre og Centrum. Højre talte kun 8—9 Repræsentanter. Venstre fik valgt 48, hvoraf dog nogle indtog en Midtstilling mellem Venstre og Centrum.

I København valgtes ingen Venstremænd, i Sjællands Landdistrikter valgtes 17 (i alle Sorø Amts 5 Valgkredse og i alle Præstø Amts 6 Valgkredse valgtes Venstremænd), paa Bornholm 1, i Maribo Amt 2, paa Fyn 9 i Jylland 18 og paa Færoerne 1. Efter Erhverv var Tallene følgende: 15 Selvejergaardmænd, 10 Gaardfæstere, 4 Skolelærere, 5 andre Skolemænd, 3 Haandværkere, 2 Redaktører, 1 Præst og 8 af andre Erhverv (Sagførere m. m.)

Valgdeltagelsen var ved dette Valg ringere end i 1849 og ligesom da mindst i Jylland. I Bredebrokredsen, der havde 1716 Vælgere, blev der f. Eks. kun afgivet 71 Stemmer, hvoraf den valgte fik 40.

Ogsaa ved dette Valg var der enkelte Kredse, der især vakte Opmærksomhed, mest Køgekredsen. Her maatte den højtansete Professor A. F. Krieger, bide i Græsset for Venstres Kandidat, Gaardejer P. Hansen, Snoldeløv. Bondevenneselskabet havde ikke modarbejdet Kriegers Valg og ikke anbefalet hans Modkandidat. Krieger havde i den grundlovgivende Rigsforsamling som Ordfører for nogle Afsnit af Grundloven indtaget et saa frisindet Standpunkt, at man ikke fra Bondevenneselskabets Side vilde lægge Sten paa hans Vej.

Forbitrelsen over Kriegers Fald var stor. Paa selve Valgdagen optraadte Køge Bys Borgere saa krigerisk over for P. Hansen, at Krieger maatte yde ham Beskyttelse, og senere sendte »en Forening af unge Mænd i Hovedstaden« et Truselsbrev til P. Hansen under Adresse: »Bonden og Fæhovedet P. Hansen i Snoldeløv«. Og det bedrede ikke Sagen, da Krieger ved et Udfyldningsvalg i Mariager i Oktober faldt for Venstremanden, Redaktør D. E. Rugaard.

Kriegers Fald gav Venstres Modstandere Anledning til at bebrejde Venstres Førere, at de vragede selvstændige og dygtige Personligheder for »Mikkel Rasmussener og Snoldeløver«.

Rigsdagen traadte sammen den 4. Oktober 1852. Men Rigsdagssamlingen blev kun af kort Varighed. Navnlig Tronfølgeloven, som tidligere er omtalt, førte til Konflikt.

Medens Venstre i dette Spørgsmaal fulgte Regeringen, mødte den stærk Modstand hos Centrum. Dette havde til Følge, at Regeringen udskrev nyt Folketingsvalg, der fandt Sted den 26. Februar 1853. Valget gav et lille Flertal for Ministeriets Arvefølgestandpunkt, idet Venstre ydede kraftig Støtte. Og den 18. April 1853 vedtog den forenede Rigsdag (Folketing og Landsting) Arvefølgeloven med 97 Stemmer mod 45, men da Spørgsmaalet krævede ¾' Flertal, var Forslaget forkastet. Regeringen svarede med at udskrive nye Valg baade til Folketing og Landsting, og A. S. Ørsted afløste den 21. April Bluhme som Førsteminister.

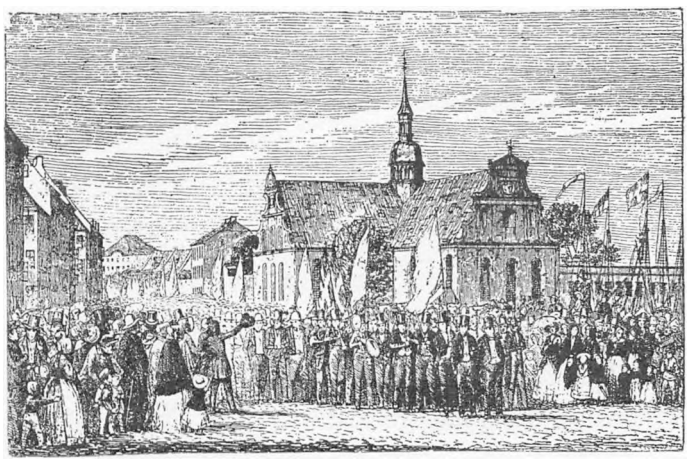

Fanetoget i København 5. Juni 1853

Ministerskiftet gjorde ikke Stillingen lettere for Venstre. Ogsaa Helstatsspørgsmaalet skulde jo løses. Om den afgaaede Ministerchef, Bluhme, vidste man, at han ønskede at gennemføre Helstatsordningen ad grundlovsmæssig Vej. Hans Efterfølger, Ørsted, var Enevældens gamle Mand; han var ingen Ven af Grundloven. Kunde man stole paa, at Ørsted vilde gaa i Bluhmes Fodspor?

Den 27. Maj foregik Folketingsvalget, den 3. Juni Landstingsvalget.

Venstres Stilling var ikke let. Men trods alt valgte man at støtte Ministeriet i Tronfølgespørgsmaalet. Venstre vendte sig under Valgkampen især mod Centrum og visse grundtvigske Præster og Professorer, der i dette Spørgsmaal fulgte Centrum.

Den 19. April udsendte »Bondevennernes Selskab« en Henvendelse til sine Vælgere. I den hed det bl. a.: »Nu har, som De allerede vil have erfaret, Præster

og Professorer — Grundtvig, Lindberg, Gram, Schøler, Møller, Kierkegaard, Sveistrup, Vallentin, Clausen, Madvig, Schiern, Larsen og Bjerring, med deres læge og lærde Tilhængere — bragt det dertil, at vor gode Konge har maattet opløse begge Tingene . . . Enhver af de 97, der har stemt for Arvefølgespørgsmaalet, maa . . . understøttes, han være Bondeven eller Ikke-Bondeven. Enhver af de 45, som har stemt mod Kongens Budskab, maa bekæmpes, han være Bondeven eller Ikke-Bondeven«.

Ved Februarvalget stemte omtr. 40 % af Vælgerne, ved Majvalget faldt Stemmeprocenten til 25.

Valget bragte Venstre en stor Sejr, medens Centrum tabte adskillige Kredse. Over 60 af Folketingets Medlemmer sluttede sig til Venstre. I Landstinget havde Venstre 10 Medlemmer. Af nye Folketingsmænd, der hørte til Venstregruppen, er der især Grund til at nævne Pastor, Dr. phil. J. C. Lindberg, der valgtes i Nakskov. Han havde tidligere ligesom Grundtvig været Enevældens Mand, men var fuldblods Demokrat.

Rigsdagssamlingen begyndte den 13. Juni 1853. Venstre kunde nu besætte Formandspladsen i Folketinget. Hertil valgtes Højesteretsadvokat Rotwitt med 63 Stemmer, Centrums Kandidat, Etatsraad A. L. Casse, fik 24. Disse Tal oplyser, hvorledes Styrkeforholdet var. Tscherning valgtes til Viceformand.

Efter Valgets Udfald var Arvefølgeloven paa Forhaand sikret. Den blev da ogsaa vedtaget af den forenede Rigsdag den 24. Juni med 119 Stemmer mod 10. Blandt de sidste var Lindberg, der i dette Spørgsmaal ikke var enig med sit Parti. Den 31. Juli stadfæstede Kongen Tronfølgeloven.

ET TIDSBILLEDE: TO FOLKETINGSVALG I 1853

Regeringen havde, som tidligere nævnt, i Begyndelsen af 1853 opløst Folketinget, og nye Valg skulde finde Sted. Valgdagen sattes til den 26. Februar.

Grunden til Opløsningen var Uenighed om den fremtidige Arvefølge. Navnlig Centrum gik stærkt imod den foreslaaede Arvefølgelov, der udelukkede Kvindelinjens Arveret. Derimod blev Regeringen støttet af Venstre i dette Spørgsmaal.

Valgkampen blev adskillige Steder saare livlig. Venstre og Regeringens nære Venner, Helstatsmændene, betonede, at det var en europæisk Nødvendighed at antage Arvefølgeloven som af Regeringen foreslaaet. Mod Regeringen stod navnlig Centrum, og blandt dens Modstandere var ogsaa Grundtvig.

Ved Valget i August 1852 stillede Grundtvig sig ikke. Men nu havde han nok Lyst til at tale et Ord med i Laget. Rimeligt havde det jo været, om han havde søgt Valg i sin gamle Kreds, Præstøkredsen. Men her blev Gaardfæster Jens Pedersen, Køng, Kredsens Folketingsmand, genopstillet. Ved et Valgmøde i Tubæk Kro ved Præstø blev han kaaret som Venstres Kandidat; Grundtvig fik kun ganske faa Stemmer.

Saaledes var Døren slaaet haardt i for Grundtvig i Præstøkredsen. Men i Skelskørkredsen blev der arbejdet for at faa ham til Kandidat.

Venstremanden, Smed Søren Jensen, Rude, havde repræsenteret Skelskørkredsen siden Augustvalget 1852. Han ønskede, at den foreslaaede Arvefølgelov skulde vedtages. Men der var i Kredsen mange, der var Modstandere af Regeringens Politik i dette Spørgsmaal; de arbejdede for at faa Grundtvig til at stille sig, og de syntes vel ogsaa, at Smeden fra Rude havde lovlig lidt Oplysning til at være Rigsdagsmand. Og deri havde de ikke Uret.

Det er uvist, fra hvem Opfordringen til Grundtvig oprindelig er udgaaet. Men at hans gode Ven, Sognepræsten i Slotsbjergby, P. A. Fenger, og Forstander Møller, Flakkebjerg, har været virksomme for at faa Grundtvig opstillet, er sikkert nok.

Den 10. Februar skriver Grundtvig til Fenger: »Saa forvirrede, som Sagerne er, og saa skiæv, som deres Gang for Øieblikket er, uden at dog Haabet om en god Vending er udelukket, maa jeg naturligvis stille mig til Valg, hvorsomhelst jeg tænker, det snarest kan times. Hvis jeg derfor nogenlunde betimelig kan faa hvad efter Omstændighederne maa kaldes Sikkerhed for Stemningen i Deres Valgkreds, da faar den gamle Krop [Grundtvig var fyldt 69] see til, den følger Tankernes Bevægelse og døie Vinterveien«.

Det Valgmøde, der holdtes i Dalmose Kro d. 12. Februar, viste imidlertid ikke megen Stemning for Grundtvig. Det var Smed Søren Jensens Venner, der havde indbudt til det, og de var i Overtal. Der var mødt en talrig Forsamling, navnlig fra de Sogne paa Grevskabet Holsteinborg, hvor Søren Jensen havde sin Styrke. Skolelærer A. Hansen, Sønder Bjerge, Kredsens tidligere Folketingsmand, valgtes til Dirigent, og Søren Jensen fik Ordet. Efter hans Mening burde man stemme med Regeringen i Arvefølgespørgsmaalet. Han støttedes heri bl. a. af Gaardejer Niels Jensen, Bjerge. Pastor C. F. Rønne, Høve, talte for, at det nu mere end nogen Sinde gjaldt om at vælge danske Mænd. Senere fik Student Fr. Barfod, København, Ordet. Han udtalte sig i

Følge »Almuevennen« aldeles i grundtvigsk Retning. »I en af sine Taler ved Mødet«, refererer »Almuevennen«, »talte Hr. Barfod om, at vi skulde tage os i Agt for, at den store prøjsiske Ørn ikke endnu engang slog ned med den ene Klo og tog Holsten og med den anden og tog Slesvig og maaske Jylland og hele Danmark. Dette udtalte han med saa megen Styrke i Stemme og Gebærder, at hvis den meget talrige Forsamling havde bestaaet af Børn, havde de sikkert ogsaa blevet bange og maaske løbet deres Vej. Men da det var rolige og besindige Folk, rystede de ikke engang, hvilket Afstemningen senere viste«. Ved Mødets Slutning anbefalede Malermester P. E. Olsen, Skelskør, Pastor Grundtvig som Kandidat ved det forestaaende Valg. Han havde, meddelte Olsen, givet Haab om, at han vilde stille sig. Men ved en Afstemning, der blev foretaget, stemte næsten hele Forsamlingen for Søren Jensen, medens Grundtvig kun fik meget faa Stemmer.

Ikke alene »Almuevennen«, men ogsaa »Sorø Amtstidende« bragte Referat fra dette Møde. De to Blades Referater giver ikke helt det samme Billede af Mødet og dets Forløb. Man siger, at Aviserne i vore Dage bringer farvede Referater af politiske Møder. Derom skal ikke dømmes her. Men at det var Tilfældet i 1853, er sikkert nok.

Søren Jensen og hans Venner troede maaske, at Slaget allerede var vundet. Men Grundtvigs Venner laa ikke paa den lade Side. Fr. Barfod fortæller i sin Bog om P. A. Fenger, at navnlig Forstander Møller, Købmand Nagel, Skelskør, og Fenger arbejdede for Grundtvigs Valg. Og Barfod berejste Kredsen i samme Øjemed. At dømme efter hans Udtalelser i Dalmose har han ikke sparet paa de stærke Ord.

Den 21. Februar kan da Grundtvig skrive i et Svarbrev til Fenger, at dennes Brev til ham »var det første, der gav mig et velgrundet Haab om, med Guds Hjelp, at seire i Skielskiør, thi vel fik jeg i Løverdags Aftes Brev fra M.[øller] paa Flakkebjerg med Underretning om, at Opfordringen til mig var dengang underskrevet af 325 Vælgere, men hverken var dette Tal betydeligt, ikke heller syndes Brevet nær saa meget at aande Haab om Seier som Sikkerhed paa, at Kampen vilde blive haard . . «

Grundtvig svarede alligevel Møller, at han er villig til at stille sig, og nu, da han har faaet Fengers Brev, nærer han altsaa godt Haab om Valgets Udfald.

Han meddeler Fenger, at han og hans Hustru Torsdag den 24. rejser til Rønnebæksholm ved Næstved, og Fredag (Dagen før Valget) tager han til

Skelskør. Han beder Fenger om skriftligt at anmelde sin Kandidatur for Valgbestyrelsen og at sørge for Stillere, bedst var det, at han »fik to Borgere og to Bønder til Stillingsmænd foruden Dem og en Anden, maaskee Skaarup«. Og saa føjer han til: »Hvordan det saa kan gaae paa Løverdag, maa vi ret egentlig lægge i Vorherres Haand, men gaaer det godt, da giæster vi Dem gierne i Bjergby efter Deres kiærlige Indbydelse, og er jeg istand dertil, taler jeg ogsaa gierne et Opbyggelses Ord efter Omstændighederne i en af Kirkerne, eller i dem begge«. Og han slutter Brevet med følgende Formaning: »Tab nu, kiære Ven! endelig ikke Modstanderne af Sigte, der neppe vil hvile, men snarere gaae om som brølende Løver.«

I »Sorø Amtstidende« for 22. Februar stod da følgende Kundgørelse:

Efter Opfordring af en Deel Vælgere i Sorø Amts 4de Valgkreds agter jeg at stille mig i Skielskior den 26. Februar og benytter denne Leilighed til forelobig at anbefale mig til alle Vedkommende.

Kjøbenhavn, den 19de Februar 1853.

N. F. S. Grundtvig.

Saa kom Valgdagen. Grundtvig havde ikke mindre end 25 Stillere, bl. a. Købmand H. C. Nagel, Malermester Olsen, begge Skelskør, Pastor Fenger, Skolelærer Skaarup, Flakkebjerg, og Pastor Rønne, Hove. Grundtvig begyndte sin Valgtale med følgende Henvendelse: »Landsmænd, Valgmænd, danske Mænd!« og fortsætter med at sige, at han vel for de fleste er fremmed, og han maa da frygte for, at man har hørt en Del om ham, som ikke er til hans Fordel, men, sagde han: »Jeg kommer dog hverken aldeles ubekendt eller ukaldet, flere Hundrede ærede Vælgere har opfordret mig til at træde frem i denne Valgkreds, og hæderlige Mænd i denne Kreds fremstiller mig i Dag med god Anbefaling . . «. Et Brudstykke af Valgtalen findes i Grundtvigs efterladte Papirer i Rigsarkivet, men Aviserne bragte intet Referat af Valghandlingen, saa det kan ikke oplyses, hvad Modkandidaten, Søren Jensen, har haft at sige.

Haandsoprækning viste flest Stemmer for Grundtvig, men Søren Jensen begærede skriftlig Afstemning. Ved denne fik Grundtvig 571 Stemmer, Soren Jensen 563. Sejren var ikke stor, men den blev betragtet som en Sejr for Danskheden, siger Grundtvig. Thi da han stod frem og takkede Vælgerne, istemte de ikke blot straks: »Danmark, dejligst Vang og Vænge«, men til Slutning lød: »Dansken har Sejer vundet«.

Navnlig fra den nordlige Del af Kredsen fik Grundtvig mange Stemmer, Søren Jensen havde sine Folk boende i den sydlige Del. Fenger kunde være stolt af sine Sogne, Slotsbjergby og Sludstrup; de mødte med 78 Stemmer for Grundtvig og kun 1 for Søren Jensen. I Skelskør var Tallene 109 og 2.

At Grundtvig og hans Hustru saa efter Sejren er taget med Fenger hjem til Slotsbjergby, maa vel efter Grundtvigs Løfte betragtes som en Selvfølge, og det tør vel ogsaa betragtes som givet, at Grundtvig den følgende Dag har talt »et Opbyggelses Ord efter Omstændighederne« i Slotsbjergby Kirke, maaske ogsaa i Sludstrup. »Almuevennen« var vred over Valget. Det skrev, at det er lykkedes at vælge Halvguden, den gamle krigerske Præst. Men andre Steder vakte Valget stor Glæde. Saaledes skrev Enkedronningen, Caroline Amalie, i et Brev til Peter Rørdam, Præsten i Mern: »Grundtvigs Valg har glædet mig ubeskriveligt . . «.

Den 18. April vedtoges Arvefølgeloven af den forenede Rigsdag med 97 Stemmer mod 45. Blandt de sidste var Grundtvig. Men da der krævedes $^3/_4$ Flertal for Forslagets Vedtagelse, var det altsaa forkastet. Den 19. April blev Rigsdagen opløst. Folketingsvalget skulde finde Sted den 27. Maj.

I Skelskørkredsen havde Dønningerne efter Februarvalget endnu ikke lagt sig. Ni Vælgere i Kredsen, blandt dem Søren Jensen, rettede i »Sorø Amtstidende« de haardeste Beskyldninger mod deres Modstandere i Kredsen. Om Grundtvigs Vælgere siger de: »Ved at vælge Præsten Grundtvig have I gjort, hvad I formaae til at paaføre os en Krig, eller maaske en Revolution; thi I have valgt en Mand, som baade efter sine tidligere og sidste Udtalelser er saa krigerisk som Nogen«. De paastaar, at der er øvet Valgtryk til Gunst for Grundtvig, at to navngivne Brødre i Gimlinge har foretaget visse Misligheder med Valglisterne i samme Hensigt. Skolelærerne i Slotsbjergby og Sludstrup havde ført Valglisterne for deres Sogne, men det var ulovligt, for de var ikke Medlemmer af Valgbestyrelsen. Naar der er brugt saa mange Rænker, Kunstgreb, Fordrejelser og Usandheder, saa kan man ikke undre sig over, at Grundtvig sejrede, om end kun med otte Stemmers Flertal.

Selvfølgelig fik de ni Svar. Der blev afgivet Erklæringer og Moderklæringer, alt med Vitterlighedsvidner. Man fristes til at give den Mand Ret, som skrev, at der aldrig før i Skelskørkredsen havde været en saadan Vrimmel af Løgne og Bagvaskelser.

Heller ikke Grundtvigs Venner veg tilbage for at bringe mindre kønne

Rygter til Torvs om deres Modstandere. En Præst fortalte, at Grundtvig ikke var bleven valgt, hvis ikke mange af Søren Jensens Vælgere trøstigt havde sviret i Byen, mens Afstemningen foregik. En anden trøster Skolelærer Hansen med, at han saamænd ikke skal være bange for, at Grundtvig skal tage til Genmæle mod ham, thi Ordsproget siger: »Ørnen slaar ikke ned efter Muldvarpe«. Naar saa hertil føjes, at Dyrlægen i Bisserup blev kaldt »Sosnitteren fra Bisserup«, kan man trygt forsikre, at Forhandlingen laa i et lavere Plan, end Grundtvig syntes om.

Hen i Maj standsede »Den vestsjællandske Krig«, som den kaldtes, og Majvalget vakte ikke samme Uro som Februarvalget.

Grundtvig stillede sig igen. I »Sorø Amtstidende« 24. Maj stod følgende Kundgørelse:

Da jeg under den Fare, hvori Danskheden og Friheden svæver, ikke tør holde mig tilbage, saa agter jeg igien at stille mig til Valg i Sorø Amts 4de Kreds den 27. d. M., med Haab om venlig Modtagelse.

Kjøbenhavn, den 21de Maj 1853.

N. F. S. Grundtvig.

Men han havde ikke meget Haab om at blive genvalgt. Han havde faaet Underretning om, at der var daarlige Udsigter for ham i Kredsen. Han vil dog ikke, skriver han til Fenger, ved at trække sig tilbage gøre det danske Folk mere modløst, end det er i Forvejen.

Saa kom Valgdagen. I sin Valgtale (kun et Brudstykke af den er bevaret, findes blandt Grundtvigs efterladte Papirer) beder han alle gode Mænd om at give ham deres Stemme. Han har ingenlunde glemt, at hans Sejr sidst kun var kneben, og maaske faar han denne Gang ikke de fleste Stemmer. Men han har dog stillet sig til Valg, for ingen skal sige om gamle Grundtvig, at han krøb i et Musehul, da det kneb.

Ved den skriftlige Afstemning fik Søren Jensen 582 Stemmer, medens Grundtvig kun fik 412.

Bølgerne gik højt i Skelskør den Dag, ja, det kom ligefrem til Slagsmaal. De første foruroligende Efterretninger herom lød paa, at en Mand var bleven saa forslaaet, at der var Fare for hans Liv, og at flere var bleven arresterede. Slet saa galt var det dog ikke. Sandheden er den, at en af Smedens Stillere blev drillet saa ofte, at han i sin Vrede derover pludselig for løs paa en vistnok

aldeles uskyldig Mand, en Skomager, og slog ham bevidstløs med sin Stok. Denne Voldshandling vakte naturligvis Harme blandt Skomagerens Venner, og de svarede saa kraftigt igen, at Smedens Stiller blødende maatte fores bort fra Valgstedet.

Mange af Grundtvigs Venner var harmfulde over, at »en af Danmarks udødelige Mænd« maatte bide i Græsset for Smeden fra Rude. Et muntert Udtryk for denne Harme har vi i den fornøjelige Vise, som Johannes Helms skrev om Rigsdagsmanden, der havde »været til Middagsmad hos Kongen paa Slottet«. Masser af Spise- og Drikkevarer vankede der. Det ses af følgende Vers:

Monrad fik Bugt med en hel Postej
med et Par Ænder til Fyldning;
Zahle, som sad ved Siden af mig,
fik kun en halvvoksen Kylling;
Hass mig lærte, at et Glas Vin,
det er den ypperste Medicin;
jo, jeg har været til Middagsmad
hos Kongen i Dag!

Men i følgende Linjer faar Smeden fra Rude en »Tak« for sidst:

Kors dog for al den Mad, der gik med,
der blev vist ædt et Par Stude!
Ingen dog aad som den Satans Smed
Søren Jensen fra Rude.

Senere blev Grundtvig igen Rigsdagsmand. Søren Jensen blev ikke genvalgt ved Valget 1855, men blev senere Folketingsmand, 1858—64, for Ruds Vedbykredsen. Han døde 1899.

FRA KAMP TIL ENIGHED OM FÆLLESFORFATNINGEN.

Tronfølgespørgsmaalet var løst. Men nu rykkede Forfatningssagen ind paa Dagsordenen. Dette Spørgsmaal delte i høj Grad Vandene op og gav Anledning til voldsomme Kampe.

En nødvendig Betingelse for, at en Fællesforfatning kunde træde i Kraft, var en Indskrænkning af Junigrundlovens Myndighedsomraade.

Ved Slutningen af Sommersamlingen 1853 forelagde Ministeriet Ørsted da et Forslag til Indskrænkning af Junigrundloven, saaledes at den kun kom til at omfatte Kongerigets særlige Forhold. Naar dette Forslag var vedtaget, var det Ministeriets Hensigt at lade Kongen forordne (oktrojere) Fællesforfatningen for hele Monarkiet. Det var altsaa Ørsteds Mening — modsat Bluhmes Tilsagn til Venstre i sin Tid — at udsende en Fællesforfatning uden Rigsdagens Medvirken. Denne Fremgangsmaade fik sit klare Udtryk i følgende midlertidige Bestemmelse i Forslaget om Grundlovens Indskrænkning:

»Denne Kongeriget Danmarks Grundlov for dets særegne Anliggender træder i Kraft, saasnart Kongen har givet Forfatningslov for det danske Monarkis Fællesanliggender, og fra samme Tid er Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1849 ophævet«.

I den Tale, hvormed Ørsted forelagde Forslaget om Grundlovens Indskrænkning, fremhævede han stærkt, at Kongen alene skulde udstede Fællesforfatningen, og de forskellige Repræsentationer for de enkelte Landsdele skulde ikke have nogen Indflydelse paa dens Indhold.

Ministeriet Ørsted krævede altsaa, at Rigsdagen skulde afgive al Myndighed over de fælles Sager, og naar det var sket, skulde Kongen (hvilket jo i Virkeligheden vilde sige Ministeriet) alene udstede Fællesforfatningen, uden at Rigsdagen vidste noget om dens Karakter og Indhold.

Til en saadan Fremgangsmaade kunde Venstre ikke give sit Samtykke. Dertil var dets Tillid til Ministeriet for ringe.

Tilliden til det var nærmest paa Nulpunktet. Thi Ørsted nøjedes ikke med i sit Forslag at foreslaa de for Fællesforfatningens Tilblivelse nødvendige Indskrænkninger i Junigrundloven. Han gik langt videre. Forslaget indeholdt en Bestemmelse om, at Rigsdagen kun skulde samles hvert andet Aar, Paragrafferne om Trykkefrihed og almindelig Værnepligt var slettede, alle Løfteparagraffer ligeledes, Grundlovens Bestemmelse om, at Embedsmænd kunde modtage Valg til Rigsdagen uden Regeringens Tilladelse, var strøget, og i dens Sted var sat, at Embedsmænd skulde have Kongens (i Virkeligheden Regeringens) Tilladelse til at modtage Valg. Endvidere foresloges det, at alle Bestemmelser om Valgretten blev udtaget af Grundloven og henvist til Valgloven, der som almindelig Lov lettere kan ændres end Grundloven.

Disse Ændringer var for Venstre Attentat paa den grundlovsmæssige Fri-

hed. Selve den almindelige Valgret var i Fare. Enevælden stak sin Fod frem i disse Forslag til Ændringer.

Da Forslaget kom til første Behandling, talte baade Tscherning og J. A. Hansen mod det, J. A. Hansen overordentlig skarpt. Tscherning anslog en noget mildere Tone. Han ønskede at holde Vej aaben til Forstaaelse med Regeringen. Mindst af alt var han Ministerstormer.

Under Forhandlingen stillede Ørsted sig forhandlingsvillig med Hensyn til at slette af sit Forslag de Ændringer, der ikke var nødvendige for Fællesforfatningens Tilblivelse. Men han krævede, at Grundlovsændringen skulde vedtages, inden Fællesforfatningen kom til Verden.

Venstre og Centrum nærmede sig mere nu og mere til hinanden i fælles Modstand mod Regeringen. De to Partier ønskede ikke at afgive noget af den Myndighed, Rigsdagen havde i Følge Junigrundloven, inden der var givet fuld Besked om, hvilket Indhold Fællesforfatningen vilde faa.

Skarpt stod da Standpunkt mod Standpunkt, idet dog stadig Tscherning fulgt af enkelte Venstremænd indtog en mæglende Holdning.

Ministeriets Stilling blev svagere og svagere. Der taltes om Ministerskifte. I Oktober Maaned 1853 tilkaldte Kongen Tscherning og spurgte ham, om han skulde afskedige Ministeriet. Hertil svarede Tscherning, at foreløbig vilde han fraraade det. Dette Svar faldt sikkert sammen med Kongens Opfattelse af Sagen. Men hans Spørgsmaal til Tscherning viste dog, at Tanken om Ministeriets Agfang ikke var ham fremmed.

Alt som Stillingen tilspidsede sig, tiltog Rygterne om Ministerskifte. Tscherning, der ikke led af Ærgerrighed, var ogsaa en Tid villig til at danne et nyt Ministerium. Men helst vilde han, at andre førte hans Politik.

Ved Hoffet var der stærke Kræfter, der arbejdede for et Regeringsskifte. Kongens borgerligt fødte Hustru, Grevinde Danner, var ikke Ørsted naadig. Hun følte den Ringeagt, som Ørsted og andre Ministre viste hende. Hun stod i livlig Forbindelse med en Del af Venstres Medlemmer, navnlig med Balthazar Christensen, der 1853 havde opgivet sit Folketingsmandat, samme Aar var indvalgt i Landstinget og der var Fører for Venstregruppen. Grevinde Danner ønskede et Ministerskifte og saa i Venstre det kommende Regeringsparti. Baade Balthazar Christensen og J. A. Hansen søgte at drive Tscherning frem til, om Kaldet lød, da at modtage Opfordringen til at danne et nyt Ministerium. Men Tscherning kunde ikke opgive Haabet om en fredelig Løsning

af Konflikten. Han var stadig uvillig til Ministerstorm, ja, han erklærede endog hen mod Foraaret 1854, at han vilde sige Nej til en Opfordring, »og om man spændte fire Heste for hvert Ben, saa skulde ingen faa mig til andet«. Skulde han danne Ministerium, maatte han tage Hensyn til Centrum, men, sagde han, han ønskede ikke at bane Vej for »flere Ejdergalskaber«.

Da Tscherning stadig søgte at fremme en Forstaaelse med Regeringen og modsatte sig ethvert Stormløb mod den, kom endelig Brudet mellem ham og Venstres Flertal. Kun Geert Winther, P. Chr. Zahle, Bernhard Rée og enkelte andre fulgte ham. J. A. Hansen og Balthazar Christensen var nu Venstres egentlige Førere. De nærmede sig mere og mere Centrum og dannede sammen med dette Parti en fælles Front mod Regeringen, der da havde et meget stort Flertal imod sig.

Regeringens Grundlovsforslag strandede. Rigsdagen vedtog med stort Flertal i begge Ting et helt andet Forslag.

Man kunde nu vente, at Ørsted — at dømme efter hans tidligere Udtalelser — vilde lade Kongen udstede en Fællesforfatning, uden at Rigsdagen fik den ringeste Indflydelse paa dens Indhold. En Forespørgsel til Ørsted blev stillet af Monrad i Folketinget i Marts Maaned, men det henholdende Svar, Ørsted gav, øgede Troen paa, at det var Førsteministerens Hensigt at handle egenmægtigt.

Med overvældende stort Flertal vedtog da begge Ting at indgaa til Kongen med en Adresse. I denne udtaltes Frygt for, at et Grundlovsbrud var i Vente. I Adressen hed det: »Allernaadigste Konge! Det har fyldt os med den dybeste Bekymring, at deres Majestæts ansvarlige Raadgivere har kunnet lade det være tvivlsomt, om de er i Besiddelse af politisk Paalidelighed, har kunnet lade det staa hen, om de deler Anskuelser, der, om de fik praktisk Betydning, vilde medføre Brud paa den af Deres Majestæt givne Grundlov«. Adressen sluttede saaledes: »Vi anraaber Deres Majestæt om at raade og ramme det saa, at Grunden til vor Frygt for en Krænkelse af den lovligt bestaaende Tilstand hæves ved Deres Majestæts Visdom«.

I Folketinget blev Adressen vedtaget med 77 Stemmer mod 3, 14 stemte ikke; blandt dem var Tscherning. I Landstinget vedtoges den med 31 Stemmer mod 11. Et meget stort Flertal — Venstre og Centrum — stod da sammen til Værn for Grundloven og i Modstand mod Ministeriet.

Den 16. Marts modtog Kongen i Ørsteds Nærværelse Tingenes Formænd

i Audiens. Hans officielle Svar paa Adressen sagde ikke meget, men privat udtalte han, at han agtede at soge dannet et Ministerium Bluhme.

Stillingen var da den, at en skjult Ministerkrise var til Stede. Men der skete foreløbig intet. Rigsdagssamlingen sluttede den 24. Marts. Ministeriet blev. Ja, det gik endog meget haardhændet frem mod fremtrædende Førere blandt dets Modstandere i Rigsdagen: Monrad fik sin Afsked som Biskop, Hall som Generalauditør og Andræ som Lærer ved den militære Højskole. Senere anlagde Ørsted Sag mod en Række af Oppositionens Blade.

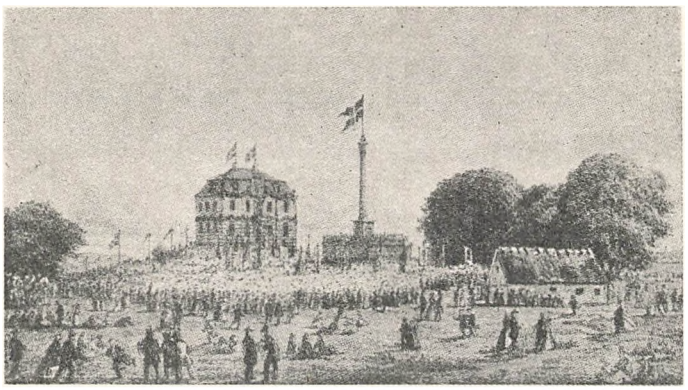

Grundlovsfesten paa Eremitagesletten 1854

Alt dette gav Ministeriets Modstandere Vind i Sejlene. Paa Grundlovsdagen blev der holdt store Grundlovsfester. Ved Eremitagen samledes omtrent 25000 Deltagere. Og ogsaa ud over Landet holdtes Møder paa Grundlovens Fødselsdag. Store Forsamlinger protesterede mod Ministeriet, men udtalte Tillid til Kongen.

Ministeriet paabød Politimestrene at forbyde Møder under aaben Himmel, ved hvilke Resolutioner skulde vedtages. Men saa fulgte man mange Steder »Almuevennens« Raad: man »gik i Hus«, naar det Tidspunkt under Mødet kom, da Resolutionen skulde til Afstemning.

Grundlovsværneforeninger dannedes — Opfordring dertil udgik selve Grundlovsdagen. Tscherning havde i Brev af 16. Marts 1854 udmeldt sig af »Bondevennernes Selskab«, men en Henvendelse, som Balthazar Christensen i den Anledning sendte til Medlemmerne, gav det Resultat, at Medlemstallet steg, og overalt hvor han og J. A. Hansen talte ved Møder, blev de hilst med stærkt Bifald.

Men Ministeriet gik frem ad sin Vej. Tidligere havde det udstedt Forordninger, der oprettede Stænderforsamlinger i Hertugdømmerne. Disse fik besluttende Myndighed for Hertugdømmernes særlige Anliggender, men skulde kun samles hvert tredje Aar, og de havde ikke Ret til selv at foreslaa Love. Valgretten var indskrænket, og Stænderforsamlingerne bar i det hele mere Præg af Enevælde end af den Nytid, Junigrundloven var Udtryk for.